

Antal Attila

„...azon kell fáradozzunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon...”

(Bertha Zoltán: Erdély felé)

Bertha Zoltán írásait egyetemista korom óta ismerem, *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* (1983) című (Görömbei Andrással közösen készített) munkájából vizsgáztam is annak idején. Gyarapodó életműve azóta szellemi kincseshánya számomra. Az elmúlt negyedszázadban napvilágot látott tanulmányai közül jó pár különösen mély benyomást tett rám. Ilyen kedvencem például a *Hiedelem és bölcsélet Tamási Áron Jégtörő Mátyásában* című elemző írás. Bertha Zoltán itt a babitsi megállapítással szemben, mely szerint a Tamási-mű világgépe népmesei, azt a véleményét fejt ki s igazolja minden kétséget kizáró alapossággal, hogy a regény egy archaikusabb, a mesei fok előtti népi világlátás művészi dokumentuma. Jól példázza e tanulmány, hogy szerzője a legnagyobb tekintélyek szavait is kritikusan mérlegelni képes szuverén gondolkodó, továbbá hogy elemzése során az irodalomtudomány szempontjain túl más tudományok (történelem, filozófia, néprajz stb.) aspektusait is képes érvényesíteni (másként szólva: igencsak jártas az irodalomtudomány társ-tudományaiban).

Bertha Zoltán a XX. századi magyar irodalom tudós ismerője, különös elhivatottsággal foglalkozik ezen belül is az erdélyi magyar irodalommal. 1990-ben monográfiát jelentetett meg Bálint Tiborról, 1995-ben Sütő Andrásról. Szakmai és bölcsész-hallgatói körökben méltán népszerűvé vált tanulmánykötetei közül több (*Gond és mű, 1994; Erdélyiség és modernség, 2006*) teljes egészében az erdélyi magyar irodalom körében végzett vizsgálódásairól tudósít, 2012-ben adta közre Tamási Áronról szóló értekezéseit (*Székely Homérosz*), s ugyancsak tavaly látott napvilágot *Erdély felé* című, esszéket, tanulmányokat, kritikákat és vallomásokat magába foglaló könyve.

A kötet nagyobb részét a tanulmányok teszik ki, melyek a szemügyre vett eseményt, műveket, műfajt, alkotót, élménykört tekintve – ha átfedésekkel, visszatekintésekkel is – nagyjából kronologikus rendben követik egymást, így időben az erdélyi magyar irodalom klasszikusaitól a második világháború után indulókon s a Forrás-nemzedékek alkotóin át a pályájukat mostanság kezdő fiatal szerzőkig ívelnek. Az írások között van az eddigi kutatások eredményeit koncentráltan felmutató (pl. *Tamási Áron legkedvesebb regénye; Versszöveg – sorsszöveg. Szilágyi Domokosról – halálának harmincadik évfordulóján; „... meggyötörtén is gyönyörű”. A nyolcvanéves Kányádi Sándorról*), az eddigieket továbbgondoló-kiegészítő (pl. *Óda és zsoltár. Vo-*

nások Lászlóffy Aladár arcképéhez; *Szellem és történelem. Közelítések Lászlóffy Csaba életművéhez*), hiánypótló-felfedező típusú (pl. „A szép mindig korszerű.” *Dsida Jenő kritikai nézeteiről*; „... mondatok az időtlenségből”. *Portré Király Farkasról*), s néhány olyan átfogó jellegű tanulmány, mely a korábbi kutatások eredményeire épít ugyan, ám a sajátos szempontból végzett rendszerezéssel mégis újat ad (pl. *Az abszurd az újabb erdélyi magyar irodalomban; Kisebbségiség és modernség*).

A tanulmányegyüttes kiemelkedő (jelentősebb terjedelmű írásban szemügyre vett vagy/és több dolgozatban különböző aspektusokból vizsgált) témái: az erdélyi magyar dráma közelmúltja és jelene, az istenélmény reneszánsza (főként a költészetben), a romániai rendszerváltás következményeinek lenyomata, valamint ezzel összefüggésben a legújabb erdélyi magyar irodalmi törekvések, beszédmódok s a korszerűség viszonya.

A líra és az epika mögött az újkori magyar irodalomban sokáig háttérbe szorult a dráma. Az elmúlt fél évszázad gazdag erdélyi magyar drámairodalma egyértelműen cáfolja a magyarság dráma iránti érzéketlenségéről, lírai alkatáról terjengő (terjesztett) mítoszokat. A kötet tanulmányai nyilvánvalóvá teszik, hogy a dráma – többek között pl. Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Lászlóffy Csaba, Szöcs Géza munkásságának köszönhetően – továbbra is kitüntetett műneme az erdélyi magyar irodalomnak, s hogy válfajai közül elsősorban az abszurd (abszurdoid) dráma mutat külföldön is elismert kvalitásokat. (A Páskándi-darabok egyik fordítója s egyben az író amerikai bemutatásának előmozdítója pl. így nyilatkozott a Páskándi-művek jelentőségéről: „ha ezek a darabok mondjuk Londonban vagy Párizsban jelentek volna meg, mint angol vagy francia művek, szerzőjüket a világ egyik vezető színműírójaként tartanák számon mindenütt.”) Páskándi kapcsán egyébként Bertha Zoltán összeveti a nyugati s a közép-(kelet-)európai abszurd drámát, s kiváló jellemzést ad az utóbbiról, számba véve sajátos, karakteres jegyeit.

A vallásos líra a két világháború között erőteljes vonulata volt az erdélyi magyar költészetnek, míg a kommunisták romániai berendezkedését követően alig-alig kaphatott hangot a vallásos élmény. Bertha Zoltán egyrészt azt vizsgálja, hogy a hetvenes évektől kezdve miért, hogyan éled újjá ez az élménykör (s él tovább a rendszerváltást követően is), másrészt arra mutat rá, milyen sokszínűvé, változatosá lett mára e lírai vonulat. Ráadásul úgy – s ez átvezet a könyv következő fontos témájához –, hogy talán soha annyi ürességérzetet, értékhiányt, kilátástalanságot panaszló költemény nem született Transsylvania-szerte, mint az elmúlt másfél, két évtizedben.

A rendszerváltásra s az azt követő eseményekre szinte minden erdélyi író, költő reagált. Az *Erdély felé* című kötet részletes körképben mutatja be a lelkesedésről majd a csalódásról, kiábrándulásról tudósító versek, novellák, regények, publicisztikus reflexiók sorát, s lényeglátóan hívja fel a figyelmet az irodalomban kikristályosodó egyik legfontosabb új attitűdre: „Az értékrelativizálódás és a felgyorsuló

értékerózió láttán olyan új típusú társadalometikai szenzibilitás kerül előtérbe, amely érzékenyen tapint rá a nemzetiség- és közösségsorvasztó szolidaritáshiány, bizalomvesztés, önzés és elidegenedés megannyi riasztó közérzeti jelenségére...”

Az erdélyi magyar irodalom modernségéről szólva a szerző nem csupán azokat az áramlatokat, irányokat jellemzi, amelyeknek világirodalmi párhuzamaik, megfelelőik nyilvánvalóak, hanem odafigyel a „szignifikáns másféleséget”, „a máshol fel nem lelhető specifikumot” felmutató beszédmódokra is. (Ahogy ezt külön tanulmányban pl. az abszurd kapcsán is teszi.) Mert egyetért Páskándi Gézával, aki szerint az „egyetemesség és tájóság *egymásban* jelentkeznek”, s „az egyetemes gyökerei is anyaföldben, hazaföldben nőnek, és nem a semmiben.” Ide kívánczik Bertha Zoltán igen tanulságos megállapítása a posztmodernnel kapcsolatban: „Csak nálunk vált egyfajta babonává például az a feltételezés, hogy a posztmodern nyelvjáték referenciatartománya eleve ki kell hogy szorítsa a közösségi létélmények és sorstapasztalatok jelentésmezőit.” Azt már csak a magam nevében jegyzem meg a határon ineni és túli fiatalabb szerzőkre gondolva, hogy mind bizonytalanabbnak tűnik: ki is posztmodern igazából, illetve hogy aki annak tűnik, milyen mértékben az. Mintha a posztmodern irányultságú irodalommal is az történné, ami az avantgárdal esett meg: a poétikai eszközök elszakadtak a világnézeti gyökerektől, s végül mindenféle beállítottágú író, költő használta őket. A pályakezdők manapság gyakran élnek az alulretorizáltság, az intertextuális játék stb. lehetőségeivel, ám többségük nem (vagy csak részben) nevezhető a nyelvkritikai szemlélettől és a személyiségválságtól motivált alkotónak.

A kötetben közölt kritikák, alkalmi írások csupán műfaji sajátágaikban térnek el a hosszabb, elemző dolgozatoktól, színvonalukban nem. Az előbbieik közül a tudományos munkákról szólók a pályatársak teljesítményét megbecsülő kritikusként mutatják Bertha Zoltánt (a Széles Klára nagymonográfiájáról készült beszámolót különös érdeklődéssel és jó érzéssel olvastam, mert néhány nappal előtte értem a végére magam is a könyvnek), a búcsúztatók, köszöntők, ünnepi beszédek pedig biztos kézzel felrajzolt, remek portrék is egyben.

Bertha Zoltán tudja, ha irodalomról van szó, a pusztán esztétikai vizsgálódásnál többre: etikai, politikai szempontokat, sorskérdéseket is felvető kulturális elemzésre, szintézisigényű értelmezésre van szükség. Tanulmányai enciklopédikus tájékozottságot és határozott értékrendet tükröznek. Empatikus nyitottsággal fordul ugyanakkor az övétől eltérő ízlésvilágok felé is, hangja sohase gúnyos vagy támadó. Amit mindezekén túl magam külön is nagyra becsülök benne, az a fogalmi tisztaságra, pontosságra törekvés. Jellegzetes szóösszetételei, halmozásai is ezt célozzák. A szándék mögött pedig a (vizsgált) mű, a szerző s az olvasó végtelen tisztelete áll.

(Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2012.)

Csontos Márta

Irodalmi terepjárás

Hegedűs Imre János: Az író fénye, Tanulmányok-Esszék

A napjainkban már romániai településnek számító Székelyhidegkúton született Hegedűs Imre János irodalomtörténész legújabb, a Napkút Kiadó gondozásában 2012-ben megjelent tanulmány és esszékötete, *Az író fénye*, a székely származású szerző töprengéseit, elemzéseit tartalmazza.

A szerző 70. születésnapja alkalmából összeállított válogatásban az író úgy követ nyomon lírikusokat, művészettörténészeket, monográfusokat és szociológusokat, hogy egyidejűleg saját világlátását, életérzését is beleszővi a kontextusba. Ilyen módon az általa megtapasztalt élmények és összegyűjtött ismeretek birtokában tágul az olvasó horizontja, a történések aktív befogodójává válik.

A három nagyobb fejezetet tartalmazó gyűjtemény (*Arcok, viták emlékek, Tudósvilág, Olvasólámpa*) rangos folyóiratokban megjelenő recenziók, könyvismertetések, esszék igényes válogatása. A válogatás legtöbb írása a *Hitel* folyóiratban látott napvilágot, de jelen van a palettán több prominens folyóirat és napilap: *Kortárs, Magyar Napló, Magyar Nemzet, Műhely, Agria, Helikon, Valóság, Tiszatáj*.

Hegedűs Imre Jánosról, a kötet hátlapján olvasható rövid summázatból megtudjuk, hogy életét Székelyhidegkút–Budapest–Bécs állomáshelyeken tölti kisebb-nagyobb megszakításokkal, s Márai tanácsát követve úgy néz Nyugatra, hogy egy pillanatra sem törölheti ki magából a Kelet felől érkező ember sajátos attitűdjét, világlátását.

A szerző széles merítéssl, kellő tudományos igényvel, de ugyanakkor a közérthetőség kritériumait is betartva rajzolja meg az olvasónak az életútjában szerepet játszó személyiségek portréját, illetőleg feltárja személyes életútjának jelentős mozzanatait.

A gyűjtemény Csiki László emlékének szenteli ezt a hihetetlen irodalmi érzékenységgel összeállított, jelentős irodalmi és történelmi személyiségek életútját végigkísérő töprengést, a nyitó és záró tanulmány így teszi a válogatást méltó keretbe.

Az *Arcok, viták, emlékek* a kivételes tehetségű Csiki László életútját villantja fel, akinek a mindennapjait meghatározó események „torokszorítóak, akárcsak verseiben a világot összejtig boncoló-lebontó vizsgálódások”.

A Forrás második nemzedékéhez tartozó Csiki László – eredetileg magyar–román szakos tanár – verseiben költői fegyvertárának gazdagságát csodálhatjuk meg, prózai írásai nagyfokú tömörítő képességről árulkodnak. A tanulmányban említett verseskötetek, *Esőt kaszáló/ Szócs István bevezetőjével/*, majd a *Kellékek* 1972-ben a valóság olyan jeleit fürkészik, melyek az átlag halandó számára láthatatlanok. Nem

véletlenül idézi írásában Hegedű Imre János Csikinek azt az önértékeléses vallomását, mely szerint úgy érzi, József Attila és Kassák között van az a kötél, amelyen neki végig kell mennie.

A szerző nagyon is emberközeli méltatásában sikerül az olvasónak eligazodnia abban a bonyolult líra-labirintusban, melybe a költő bennünket invitál, s ilyen módon, emberközeli aspektusból képes az olvasóval szót értenie. Az abszurd és a groteszk mindvégig uralkodók Csiki világában, mely egyszerre „fájdalmas” és „boldogító”, tehát abszurd.

Hegedűs Imre János a győri *Műhely*-ben közzétett írása csak motiválja az olvasót, hogy e rendkívül sokoldalú: költőként, elbeszélőként, dráma és forgatókönyvíróként ismert egyéniség munkásságát jobban megismerje, hiszen az 1984-ben Magyaroszágra települt szerző dolgozott a Magvető Kiadó szerkesztőjeként, s a Magyar Napló versrovat vezetőjeként is tevékenykedett.

Feltétlenül hangsúlyozni szeretném, hogy csak a teljességre törekvés igénye nélkül lehet Hegedűs Imre János tanulmánykötetéből a gondolatébresztés szándékával „szemezgetni” egy könyvismeretés terjedelmi határainak limitált volta miatt.

A válogatás hatalmas ismeretanyagot ölel fel, analizál és kommentál, egyidejűleg olyan sajátos élményanyaggal fűszerez, mely az olvasónak megfelelő kedvcsináló ebben az irodalmi-művészeti-szociográfiai terepjárásban.

Az írások között tallózva megismerkedhetünk négy olyan irodalmi életműmodellel is, melyek világirodalmi ranggal bírnak, s melyekbe, Hegedűs szerint a magyar irodalom jeles alkotói is beilleszthetők.

A Kányádi, Csoóri, Juhász Ferenc és Tornai József modell arra példa, hogy lehet és kell értékes írásokkal meghódítani a világot napjainkban is, mert a „legszebb, legbékésebb, leghumánusabb hódítás mindig a művész hódítása”.

A *Befejezetlen interjú*-ban a néhány évvel ezelőtt elhunyt *Beke Györgyöt* kísérelhetjük el életútján, akit az egyik legszorgalmasabb terepjáró íróként tartottak számon, s aki a valóság riporter megközelítése mellett élményanyagai regényes feldolgozására is törekedett. S miközben írt, műfordított, s utat tört a moldvai csángók felé, „egy pillanatra sem állt meg benne a nemzetféltség, a magyar kultúra entitásának, a magyar identitás megőrzésének ígéit zengte megállíthatatlanul”.

Még mindig az *Arcok, viták, emlékek* fejezetében idézi fel a szerző *Zalán Tibor* világegyetemét, akit nem lehet mindennapi mércével mérni, hiszen, miként Hegedűs Imre János hangsúlyozza, könnyebb a kört négyszögesíteni, mint azt a Zalán Tibort korlátok közé szorítani, aki az *Arctalan nemzedék* című esszéjével botránnyósként tett szert ismertségre.

Hegedűs Imre János Bécshez kötődése azt az üzenetet is hordozza, hogy ebben a városban még lehet magyarnak maradni, s számos adattal erősíti meg a korszerű magyar irodalom kialakulásának bécsi színhelyeit.

Egy másik írásban Mikes Kelemenre emlékeznek a szerző, s bizonyítja, hogy mindig megteremthető a közeg, ahova az egyén elmenekülhet, mégis úgy tarthatja a kapcsolatot a külvilággal, hogy sikerül megőriznie a társaság illúzióját.

Néhány oldalt lapozva már *Banner Zoltán* művészettörténeti tevékenységét és művészetértelmezését olvashatjuk, bepillantunk *Árkossy István* művészetének valódi lényegébe, s egyidejűleg igazat adhatunk Hegedűs Imre Jánosnak abban, hogy a művész számára „nemcsak esztétikai feladat a festés, hanem morális indítatású kötelesség is.”

Olvasás közben számos személyes élményt oszt meg velünk a szerző, érdekes adatokat szolgáltat mint a Bécsi Napló munkatársa, de mint a korábbi Szabad Európa Rádió tudósítója is autentifikálja a történeteket Skultéty Csaba *Mi is volt a Szabad Európa Rádió? Egy szerkesztő visszaemlékezései* című írásában.

Ahogy haladunk végig a lapokon, annál világosabban látjuk, a székely származású, romániai magyar írók európai kultúrtörténetbe asszimilálódásuk során, sajátos arculatukat megőrizve európai szintű tudásról, műveltségről, bölcsességről tesznek tanúbizonyságot.

Benedek Elek születésének 150. évfordulója kapcsán a székelysors identitását mindvégig megőrző, a paraszti sorból induló, díszkötéses könyvek szerzőjeként ismert személyiség úgy marad meg előttünk örökre, mint a magyar irodalom emblemikus figurája.

A *Tudósvilág* fejezetének indító írása a Kincses Erdély, melyben Hegedűs Imre János az *Academica Transsylvania – Beszélgetés erdélyi tudósokkal* című kiadványt méltatva 50 tudós gondolatait állítja fókuszba az erdélyi hazafiságról, a nép, a táj a nyelv szeretetéről.

Erdély irodalmi életének megismeréséhez olyan alkotók járulnak hozzá, akik igényes és sokoldalú kutatómunkát végezve törekedtek arra, hogy a „szétdarabolt ország legnagyobb, történelmében, kultúrájában leggazdagabb részének irodalmát teljes gazdagságában fölmutassák”, hangsúlyozza a szerző. Az *Erdélyi utakon* című fejezetben Hegedűs Imre János Pomogáts Béla *Magyar irodalom Erdélyben* című kötetét méltatja. Pomogáts Béla azon akadémikusi szintű irodalomtudósok közé tartozik, akik a rendszerváltást követően már szabadon írhattak, minden kultúrpolitikai megkötöttség nélkül. Az elmúlt évek során több irodalomtörténész igényes munkája szentel hosszú oldalakat az erdélyiség, a romániaiság fogalmának tisztázására.

Így, hiánypótlásként kerülhetett a polcokra Balázs Tibor *A romániai létköltészet története 1919–1982* című kötete, de további igényes műveket prezentáló szerzőket említhetünk meg, mint *Láng Gusztáv, Bertha Zoltán, Kántor Lajos, Ködöböcz Gábor* a teljesség igénye nélkül.

A Felsőmagyarországi Kiadó *Vízjel* sorozatának kötetéről is olvashatunk, ahol ismét találkozunk Pomogáts Béla nevével, de igencsak gondolatébresztő impreszióként hagy bennünk nyomot *Ködöböcz Gábor Megtartó párbeszéde*, melyben a szerző a párbeszéd nagymestereként faggat a mikrofon előtt, s itt kerül említésre *Nagy Gábor Az értelmezésig és tovább* című munkája is, melyben Hegedűs Imre János szavait idézve, az író töpreng Nagy Gáspár, Szilágyi Domokos, Baka István, Buda Ferenc, Utassy József költészetének domináns jegyein, a nemzeti, népi jellegén, a játékoságon, európaiságon, regionalizmuson.

A gyűjtemény harmadik felvonásában, az *Olvasólámpának* fejezetnyitó írásában Szakolczay Lajos *Párbeszédék és perbeszédék* című beszélgető könyvébe lapozhatunk, ahol a szerző 25 interjúalannal társalog, vele pedig Ködöböcz Gábor vált szót a tőle megszokott mesterfokon. A teljesség igénye nélkül olyan szellemóriás nevét említhatjuk itt, mint Csoóri Sándor, de mögötte szorosan sorakoznak Buda Ferenc „táltosigéi”, Határ Győző „világszínháza”, Csorba Győző „fegyelem-rendje”, Kalász Márton „finom csöndje”, Szilágyi Domokos „vitustánca”, Lászlóffy Aladár „világkultúrája”, de ott van Orbán Ottó is, a „megátalkodott magánzó”.

A szellem kicsapongásait azonban mederbe lehet terelni, s hogy Ködöböcz Gábort idézzük, „a misszióként megélt munkavégzés közben Szakolczay a konfliktusokat is vállalja.”

Az olvasólámpa alatt gyönyörködhetünk *László Noémi Papírhajó* kötetének versvilágában, mely a szavak bravúros építkezésével folytatja azt a megkezdett utat, melyet leginkább Dsida Jenő neve fémjelez.

Néhány fejezet után már Paizs Tibor *Erdélyi prikulicsok- Egy honfoglaló garabonciás átolmlátása* kalauzol bennünket vallomásos könyve színtereire. Hegedűs Imre János zeneművel rokonítja e mű szövetét, a műben „életre kelnek a hősök, minde nek előtt Erdély méltóságai, akik akkor voltak országló fejedelmek, amikor Magyarország mint önálló állam megszűnt létezni.”

Csak átmenetileg lehet most Hegedűs Imre János kötetét becsukni, hiszen számtalan tanulmány és könyvismertetés várja még a bűvárkodni kész olvasót, számtalan írás tárja elének a székelység jellegzetes azonosságtudatát a megváltozott történelmi és kultúrpolitikai milliőben, s fogalmazza meg a hazája sorsáért felelős értelmiség gondjait.

Hiszem, hogy Hegedűs Imre János e válogatással értő módon hozzájárul az erdélyi magyar táj, irodalom és művészet kincsestárának feltáráshoz, s az értékek megőrzéséhez.

(*Napkút Kiadó, Budapest, 2012.*)

Hegedűs Imre János

Híradások a tanyáról és a Jácintról

Bakonyi István: Serfőző Simon – Kismonográfia

Sokan és sokféleképp írtak Serfőző Simonról. Olyan gazdag a szakirodalom, mint maga az életmű. Írt munkáiról Pomogáts Béla akadémikus méltósággal, Kabdebó Lóránt szaktudósi precizitással, Pécsi Györgyi látó és láttató érveléssel, Vasy Géza okos hig-gadtsággal, Bertha Zoltán barokkos nyelvi gazdagsággal, Ködöböcz Gábor empátiával, jó kedvvel, ízzel, zamattal, Korpa Tamás majdhogynem érthetetlen újszerű tudomá-nyossággal, Draskóczyne Szabó Noémi a női nem nyolcadik, finom ösztönével...

Kitenne egy tanulmányt a nevek felsorolása. Alig van Magyarországon olyan író, költő, szakíró, aki szóban, írásban, elektromos médiákban ne nyilatkozott volna.

Bakonyi István úgy gondolta, elérkezett az idő az összegezésre, kismonográfiát írt a hatvanöt éves Serfőző Simonról.

Bocsássuk előre: bátor vállalkozás. Olyan bátor, mint – népmesei hasonlattal – a kiskondás nekirugaszkodása, aki felmászott az égig erő, más néven a tetejetlen fára, legyőzni a sárkányt s kiszabadítani a királykisasszonyt.

A hasonlat nem túlhajtott, Serfőző Simon eddigi élete és műve igencsak magasra és terebélyesre ágazott-bogazott azóta, hogy a tizenhat éves ifjú verseit sugározta a Szolnoki Rádió, és lehozza a Szolnok megyei Néplap, gimnazista volt még, amikor a megyei lap elfogadta közlésre egy novelláját, s 21 éves, amikor az *Új Írás* egyszerre három versét és bemutatkozó írását közli. A versgyűjtemény sem késett sokáig, 1966-ban, a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent *Hozzátok jöttem* című kötete.

Jelenleg, túl élete delezőjén, fél évszázados alkotói, irodalomszervezői, szerkesztői, újságírói, rádiós munka áll mögötte.

Belefér mindez egy kismonográfiába? Töprengés, latolgatás nélkül mondhatjuk: nem! Serfőző Simon szellemi latifundiumai olyan terjedelmesek, hogy könnyebb lenne visszagyömöszölni a szeleket Pandóra szelencéjébe, mint számba venni, föl-térképezni, „fölszántani” azokat a poétikai, prózai, drámai stb. mezőket, amelyekben kinőtt az ő vetése.

Küszködik is derekasan Bakonyi István, hogyne birkózna, hisz bevallottan szubjektív, a baráti kötelék miatt megcsúszhat a tolla, fél ettől szerfölött, de fogadkozik erősen bevezető soraiban: élni fog itt-ott, hellyel-közzel a hasznos kritikával.

Ezzel fel is állította önmaga számára a csapdát. A monográfiaírók amúgy is bele-szerelmesednek a választott személybe-anyagba, kritikai vénájuk elsorvad, apológé-ták lesznek, de ha eleve „*baráti gonddal*” pillant életszakaszokra, művekre, nyúl hozzá versekhez, metrumokhoz, bizony változnak a dioptriák, fölnagyítottan látjuk azt, ami emberméretű.

De, szerencsére, ezt az emberméretűséget nagyjából megőrzi Bakonyi István. Megőrzi akkor is, ha a tanyasi kisgyerekről ír nagy empátiával, akkor is, ha a pesti segédmunkásról elmélkedik együttérzően, és akkor is, amikor, népéért, országáért felelős írástudó Serfőző Simon bokros gondjaival azonosul.

Magabiztos és szerény a monográfus; a jól tájékozott pályatárs biztonságával áll a talpán, de a Serfőző-életmű iránti rajongás, szeretet minduntalan zászlóhajtásra készíti.

Módszere hagyományos. Párhuzamosan halad az életmozzanatok és a művek ismeretetésében, miközben jó életrajzott mesél, elvégzi versek, prózai munkák, színművek elemzését.

Ez lenne a szakmunka summás, de hevenyészett, általános megítélése, a továbbiakban annak kell utánanéznünk, hogyan munkálja ki a részleteket.

Az embert és a művészt pillanatra sem választja külön, nem is lehet, hisz Serfőző Simon legendás hírű közéletisége, népért, nemzetért vívott szívós küzdelme legalább akkora fegyvertény, mint lírája, prózája, drámatermése.

Bakonyi Istvánnak nehéz diót kellett feltörnő. A választott alanya, Serfőző Simon, először a Szolnok környéki tanyavilággal szembesül, gyermekfejjel ujjong ötvenhatban, az újpesti proletárokkal, munkásokkal él együtt, azokkal vállal sorsközösséget, hogy aztán az értelmiségi várta legmagasabb grádicsán, költőként, íróként, szerkesztőként regionális és országos feladatokat vállaljon el.

Ennek a szembesülésnek a magyarázata, értelmezése, kommentálása nehéz. Kísérte nek a sablonok. Az irodalomtörténet-írásnak is megvannak a maga közhelyei. Sokszor azt mondjuk ki a költőről, amit mi gondolunk, s nem azt, amit ő a teremtés misztériumában megsejtett. (Emlékezzünk Arany híres mondására!)

Íme, néhány példa a kismonográfiából: „...az első verseskötet kerül terítékre”, „ennek adnak hangot más költemények is”, „...a pillanatnyi élethelyzet és lelkiállapot érzékletes leírása”, „hagyományos pillanatot rögzít”, „a kitartó hőst énekli meg ezúttal”, a „szegénységet is sokszor megénekli”, „érzékelteni befolyását”, „szót emel”, „azt sugallja a költő”, „szerencsés teret nyer”, „érzékeltesen eleveníti meg”, „kidomborodik a természetközelség pozitívuma”, „az író bevezeti az olvasót” az „élő ember sorsát mutatja föl” stb., stb.

Bizony, elavult sablonok, elcsépelet irodalomértelmező toposzok, nyelvi fordulatok, amelyeken túllépett már a szakirodalom.

Annál ötletesebb és – tájékozottsága révén – gazdagabb vénájú irodalomtörténész Bakonyi az intarziás szöveg szerkesztésében. Saját szövegtestébe számtalan idézetet iktat recenziókból, tanulmányokból, esszékből, interjúkból, fülszövegekből, amelyek feljavítják a kismonográfia stílusát, emelkedetté teszik az életmű méltatását. E jegyzet elején felsorolt személyeken kívül költő- és író pályatársak vallomásait olvassuk nagy élvezettel, a Kiss Dénesét, a Csengey Dénesét, a Petróczi Évát, akik könnyű léptekkel hatolnak be oda, ahol a szellem és a lélek megtermékenyül. Így válik szívárványossá, színárnyalatokban gazdaggá, sőt olvasmányossá ez a kismonográfia.

A Serfőző-szakirodalomban való elmélyülése olyan nagy méretű, hogy duplum is

keletkezett, Bertha Zoltán *A Serfőző életmű dimenziói* munkájából egy passzust, egy bekezdést kétszer is idéz Bakonyi, egyszer a 72-ik oldalon, másodszer a 96–97-ik oldalon, bizonyára nem elnézésből, hanem a lényeg hangsúlyozása végett. Olyan tömör és lényeglátó Bertha Zoltán kommentárja, hogy ezt a részt itt is érdemes idézni: *„Egyetlen poéma, különféle hangnemi változatokban – ilyen benyomásunk is támadhat e versvilág bejárása után. És másfelől mégis: minden versnek külön íve, szerkezete, arányrendje van. A kifejezett plasztikusságnak és reflexív, általánosító gondolatiságnak keverésmódja mindig egyedi és ismételhetetlen. Az élményanyagban rejlő hasonlóságoknak is rendre új és más vetülete tárul föl.”*

Ennél fontosabb megállapítás talán nem született Serfőző Simonról. Költői versvilága egyetlen egész, mégis minden rész új, más minőség.

Bakonyi kitekintései is kiválóak. Felsorolja a költő elődöket (Nagy László, Juhász Ferenc, Takács Imre) és párhuzamokat keres a költőtársakkal, elsősorban a *Hetek* csoport tagjaival. (Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon). Ezek a gyökerek, átjárók, hidak, szép szövődmények sokkal részletesebb kidolgozása a nagymonográfia feladata lesz, amely munkát várunk, elvárunk Bakonyi Istvántól.

Stílusvizsgálatra van szükség mindenekelőtt, az esztétikum olyan aprólékos elemzésére, amellyel kimutatható lenne az, hogy Serfőző Simon hajszálygyökerei is ugyanabba a talajba mélyedtek, mint Nagy László mesefája, ő is *„tűzről és jácintról”* írja látomásait, riadalmaikat, ellágyuló szerelmeit, konok akarásait.

Ha a líra és a próza, illetve a dráma feldolgozását összehasonlítjuk, s ha szabad ezt megtenni egy recenzióban, akkor a monográfusnak azt a nyolcadik érzékét, affinitását, szaktudását kell dicsérnünk, amellyel a regényeket, irodalmi riportokat, novellákat, színműveket megközelíti, amellyel kibontja azok érzelmi, gondolati tartalmát. Különösen a *Gyermekidő* trilógia elemzése beleérző és szakszerű, de ugyanez érvényes a *Varjúleves* novelláskötetéről írottakra és a drámák (*Otthonatlanok, Át az időn, Jövőlátó, Mindenáron*) elemzésére, magyarázatára.

A kiadó a kismonográfiához csatolta, mint velős *appendixet* Ködöböcz Gábor interjúját: *„Fészkét is javítgatja a madár”*. Ebben, mindjárt az elején *„az elhivatottság léleklángjára meg az archaikus életrend örök törvényeire figyelő”* Serfőző Simonról beszél az interjú készítője. Ehhez – irodalomtörténeti adalékként – ide kívánczik egy erdélyi gondolat. A hőskorban, az 1920-as évek végén írta Kovács László Erdély apostoláról: *„Benedek Elek sokkal több és nagyobb, mint a művei.”*

Ha az archaikus életrend hangjaira figyelünk, akkor múlt és jelen, de a jövőendő is, egyetlen nagy egység nemzeti kultúránkban, irodalmunkban, emiatt jogos az átvétel, az allúzió, az adaptáció: *Serfőző Simon sokkal több és nagyobb, mint a művei.*

(*Antológia Kiadó, Lakitelek, 2012.*)

Pozsgai Györgyi

Bujdokoló lélek

Cseh Károly: *Nagypénteki nyár – Versek, műfordítások*

„Forrás és temető közt a templomunk
emelt karja jelzi, hogy még megvagyunk,...”
(Cseh Károly: *Templomfelirat helyett*)

Jó visszatérni olykor a csendes harmóniába, a nyugalom ösvényein át fák, bokrok közt meglapulva figyelni az erdei állatok kecses mozgását, a madarak apró neszeit, és elmerengeni önmagunk apróságán. Mintegy bejárni a határt, gyengéden átölelni az anyaföld adta természeti értékeket, nekidőlni egy körtefának, amelyen még ott érezhető az anyai meleg. Mintha a világ lélekvándorlás lenne a Nagy Természet egészében. Az érzelmek, gondolatok beléplántálódtak a táj apró dolgaiba ugyanúgy, akár a világegyetem rejtett törvényszerűségeibe. Történelmi idő, mítoszi idő, múlt-jelen-jövő, évszakok, ünnepek kavarnak az olvasó képzetében. Már úgy érzem, mintha a béke és harmónia hullámai ringatnának, de ezek a mantraszerű versrezgések mégsem szabadítják meg elmémet az anyagi világ befolyásaitól és aggodalmaitól. Ugyanakkor gyógyítóan hatnak a vidéki egyszerűség tiszta lelkét sugárzó költemények.

Cseh Károly verseskötete ismét olyan alapproblémákat boncolgat, amelyeket leghitelesebben közvetlen környezetében otthonosan mozogva, a tájat, természetet érvként lebegtetve képes elének tární. Ez az otthonosság, a hazai tájban való bujdokolás teszi a lírai élményt, a jelzésként kibukkanó egyéni és közösségi problémafelvetést filozofikussá, egyetemessé. A szülőföldhöz való ragaszkodás korábbi kötetekben is fajsúlyosan van jelen. A benne épülő otthoni világ erős támasza a lét viharában, bensőségét minden pillanatban magáénak érzi. A mikrotartalom és az egyetemesség között állandó feszültség lebeg, közöttük pedig az idő ünneptől ünnepig, évszaktól évszakig terjed.

Különös jelképeséggel bír a *Toronyiránt* című kötetben az adventi idővel való kezdés, mint ahogy az is jelentőségteljes, hogy új kötetét már január havával indít. Vajon valaminek a végét vagy valaminek a kezdetét hangsúlyozza a szerző? A *Gesztenyék idejében* a szépség és a szeretet megőrzéséért eseng, a múlt emlékeit az idő sejtelmesen misztikus távoli kísértésébe bújtatja. Ezekben a kötetekben is ott a mások nevében érzett lelkifurdalás, a végesség szomorú tudata. Kifejezőmódjában meghatározóak a különös szóképek, leginkább a természethez kapcsolódó metaforák, neologizmusai pedig évről évre gyarapodnak.

Cseh Károly *Nagypénteki nyár* című újabb versgyűjteménye hatvanéves születésnapjára jelent meg tizenhatodik kötetként, és mint az évfordulókhoz kötődő művek zöme, számvetés is. Jó kézbe venni ezt a kék tónusú könyvet, amely egyfajta szabadságüzenet, és a vidéki tiszta egyszerűség lenyomata az a kecses virágrajz, amely fehér betűkkel írt cím alatt felhődzik. Urbán Tibor illusztrációi súlyos többletgondolatokat tartalmazva támasztják alá a versek mondandóját, mintegy újfajta szemszögből megvilágítva azokat.

Első olvasásra feltűnik, hogy az új kötet *hangulatvilága* az idilli bensőségtől a groteszk tragikumig sok árnyalaton keresztül érik be, mint az életet jelentő gabonaszemek. A hangulatfestés gyakorta a szóhangulatban nyilvánul meg. Olyan tárgyi kélekeket mozgat, amelyek bennem mint olvasóban továbbdolgoznak. Az első ciklus (*Határjárás előtt*) első darabjában a „szó teknő” például több, mint egy tárgy, a vidéki lét egy darabja, szimbólum is. A teknőről nekem az otthoni nyári mosások jutnak eszembe, amikor a fémteknőben mozog a víz, megcsillan a napfényben. És már tovább ragad a képzelet a mosott ruhák tiszta illatáig. Cseh Károly is a falu életének mozzanataiból indul ki, amikor a tárgyi világot metaforaként mozgatja.

Sok versben az öregkorra utaló kifejezések is sajátos hangulatot teremtenek. Gondolok itt az évtizedek alatt összegyűlő tapasztalatokra, a kissé sztoikus, kévéssel megelégedő lélek belenyugvó aspektusára. Hangulatfestő szavai pozitív és negatív képzeteket keltenek. A hangutánzás nagymestere – az érzékszervekre ható apró mozzanatok kiváló ábrázolója. Szinte hallja az ember, ahogy sóhaj kíséretében ismétlődnek a sorok, vagy „zürmöl a hó” vagy „caplat” az angyal és az ördög. Különös, ahogy ez a földhözragadt, esetlen mozgás a légies angyalt is megérinti, mintha profanizálná a misztikumot. Keserűbb ez a versvilág, mint a korábbi kötetekben minden belső harmóniája ellenére is. A felszínen a táj üdössége, ám a mélyben ott az éj. Több ezekben a versekben az ünnepélyesség, az ünnepek felmagasztalása.

„latyakba, sárba s tavaszi porba
temetett nappalainkból majd
így magasztosul fel a húsvét.”

(*Hazatérő*)

A hazatérés toposza minden kötetében jelen van, hol derűs meleggel megáldva, máshol pedig mint tékozló fiú hazatérőben elmélkedik az időről, régi emlékekről. Bizonytalanságot sugallnak a különös hangvétellű, öreges, határozatlan mozgásra utaló igék (csoszog, caplat, tipeg, remeg). Ugyanakkor az újrakezdést elővetítő tavaszi képek hangulatukban is olyan tárgyi, természeti világot idéznek elénk, amely hittel tölti el lelkünket még akkor is, ha olykor groteszk kritikai szemléletét is be-

leplántálja a sorokba. A fehér szín a tavaszt idéző versekben már a virágzásra utal, a szívre hulló, tisztaság-szirmokat jelképezve.

„Öklömnyi fürtökkel
virágzó cseresznyefa ága
ringott a kékben élém,..”

(*Határjárás előtt*)

Az újjáteremtő évszak az érzelmek, vágyak újraeledését is magával hozza, amely szemérmes, játékoságot tükröző erotikában nyilvánul meg. A játékoság azt a rövid ideig tartó felhőtlen boldogságot, jó kedélyt hivatott bennünk felkelteni, amit a természet ébredése kölcsönöz a világnak. Amíg el tudjuk felejteni a világ ügyesbajos dolgait, és igazi idillben élhetünk. Ez az idő csak napokra, órákra olykor csak egy-egy meghitt pillanatra korlátozódik. A derűs nyárba is betoppan a világvége hangulat – ha csak groteszk módon is – aminek apropója a teljes napfogyatkozás. Babona, fenyegetettség érzés egy természeti jelenségbe bújtatva. Önfeledt állapotot fejeznek ki a strandi képek, amelyek egy meghatározott keretet nyújtanak a költői szabadságérzet utáni sóvárgáshoz. A nyárvég, a közeledő ős Vajda Jánoshoz, Adyhoz hasonlóan előérzetként jelenik meg a versekben.

„Füvein loppal ott jár
pár hűvös istennő éjjel,
s egyikük majd az álmos
égboltot fent őszre nyitja.”

(*Nyárutó*)

Cseh Károly már-már animizmusba hajló, tárgyi világba lelket vivő költészete olyan hangulati árnyalatokat képes kifejezni, amelyek által maga az olvasó is részesévé válik egyfajta mágikus jelenségnek.

Különösen hatnak a versekben a *nézőpontváltások*, amelyek a modern költői világ sajátosságai. A földi világ néha égiesül – a szóképek ezt a kettősséget tükrözik olykor –, vagy egy földi szemléletű képsort már a kozmikus méretekig is elvisz (borostás telihold, az égen seb vagyok én is, égbe ásott agyagedény stb.). Különös stilisztikai eszköz, amikor egy megfordított világ kelt groteszk hatást. (gondoljunk csak Örkény groteszkmeghatározására: Mi is az a groteszk?).

„Reggeli kékbe
tarajló kék úszója:
adótorony ring.”

(*Kékestető*)

Ez a nézőpontváltás még különösebb képeket képes kicsalni a költői fantáziából, amikor valamely természeti jelenség produkálja azt („csillagok töltik déli egünket” – 1999. augusztus 11.). Ugyanez a képzet játszik velünk, amikor a nézőpontváltás az időszemléletben nyilvánul meg. Például a ma és az örökkévalóság összekapcsolása vagy a konkrét, jelenhez kötött tárgyi valóság történelmi, illetve mitikus idő képzetébe csap át.

„mélyre vetülve míg tűz a nap
búvárharang áll búvárharang
időalji falusi bolt pultján”
(*Búvárharang*)

Cseh Károly képrendszere olyan távlatokat nyit, hogy nem hagy minket elkényelmesedni, működésbe hozza képzelőerőnket, és ezt úgy teszi, hogy jeleket, nyomokat hagy maga után, hogy minél jobban beavatottá válhassunk.

Ezért tudnak mélyre hatolni azok a gondolatok, amelyek őt foglalkoztatják. A természetben rejlő titkos üzeneteket megosztja velünk, de csak az képes ezek mélyebb jelentését felismerni, aki nyitott a világ apró neszeire, fényeire, színeire. Mert a versmágus a fák, madarak, virágok nyelvén adja tudunkra *számvetését*. Önnön létét mindannyiunk létevel azonosítja, szinte meditációjába avat be minket. Sok az elhallgatás, valójában egy hosszabb gondolatmenet konklúziójába nyerünk betekintést. A „legmélyebb éj” világából már csak az örvény felszíni, csendesebb hullámvásására látunk rá. Az igazi gondok zárkózottságában maradnak, vagy a groteszk segítségével bagatellizálódnak. Mintha a szerző ezzel is megoldásokat keresne a számára nyitott, ám számunkra félig rejtett problémákra. A személyes és közösségi lét összeforrtan, tömören nyilvánul meg a versek mája-fátyla alatt. Lélek és külvilág egymásra rezonál, a gondolat és a tárgyi valóság összekapcsolása pedig különös asszociációkat indítanak el alkotóban, befogadóban egyaránt.

Mik is azok a gondolatok, amelyek foglalkoztatják a költőt? Súlyos lelki teherként éli meg a megváltás lehetőségének hiányát, és hiába hozza emberközelbe a megváltót, ugyanazt a kilátástalanságot látja rajta, amit önmagán is. Az önzés, a közömbösség mindent elemészt.

„Forgolódik lent, nem leli helyét,
s feltámadni most miért sietne?
Magáért feszül csak a keresztre
mindenki már – az önzés lett a tét.”
(2010 nagyszombatján)

A költői szándék nem mond le arról a vágyáról, hogy nyomot hagyjon maga után. Nem is annyira halhatatlanságvágy ez, mint az értékmegőrzés óhaja. Ősi toposz, amely a mai értékválság közepette nemcsak megőrizni akar, hanem a teremtett szépségeket számba venni, mert mikor felfordul a világ, és az értéktelent teszik meg mindenhatónak, akkor arra is szükség van, hogy megmutassuk, mi az igazán megőrzésre való. Amikor így ír: „*Ideje volna/ forrást keresniünk, mint a régieknek*” (Augusztus delelőjén), gondolataim Bartókot csalják elő, szinte hallom a Cantata Profana híres visszhangját: „*A mi százunk többé/ Nem iszik pohárból,/ Csak hűvös forrásból.*” Ez világlik ki, amikor Janus Pannoniust újratemetik, amikor a versekben a klasszikus kultúra világa tűnik fel, vagy éppen Rilke és Brueghel néz ránk a sorok mögül.

Elkerülhetetlen, hogy pályatársam verseiben az élet végességének tudatosulása is megjelenjen. Egy-egy kifejezés, orvosi műszavak, a szemlélődés kórházi aspektusa arra utal, hogy az emberi test korlátait nem lehet legyőzni. Annál fontosabb, hogy tisztázódjanak a költői személyiség lehetőségei és kötelességei. A csend és a külvilág harsogása ellentmondásban vannak, bújik a lélek az otthon megtartó erejébe, az ünnepek reményt sugalló tisztaságába. De nem hagyhatja közömbösen a júdási áruulás, a barátoknak hitt emberek hátat fordítása, az ünnepek sematizmusba degradálása. A hétköznapi harcok félelemmel töltik el: „milyen ámokfutó idő jöhet még?” – kérdezi egy természeti jelenségbe burkolva, melyben az áthallás elég nyilvánvaló.

Önmaga értékeiről ironiával beszél, mint Arany – nem vár pályadíjat, annál büszkébb – elég neki a természet otthonteremtő varázsa. Kiábrándultsága olykor mélyre húz, de mindig ad valami reményt, hogy törekedjünk a felemelkedésre.

„s ültetnek anyyi
majdani télben
nyíló mandulafácskát”

(2008. október 21.)

Janus Pannonius versére utalva kinek ne jutna eszébe, hogy példaképként tekintsen a télben nyíló erőt sugárzó mandulafára? A kételyek, a végzetszerűség ellenére „még megvagyunk”, a magányt is igyekszünk önmagunkban felszámolni. Keressük a ránk hangolódott lelkeket még akkor is, ha szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy nemzedékünk lassan-lassan alászáll.

Télbe völgyell időnk, fehér az alja.
S mint Brueghel visszatérő vadászai:
kezdünk már sorjázva alászállani,
egy más századba hazafelé tartva.

(Megtérő)

Érzékeny, lelket gyönyörködtető írások ezek, amelyek eszközrendszerükben is igen szerteágazó, hagyományt és modernséget összekapcsoló alkotások. Az avantgárdra jellemző írásjeltelenség számos műnek talányosságot, arabeszkszerűséget kölcsönöz. Aki olvasgatja őket, azzal az illúzióval találkozik, hogy a vers értelmezésében szabadságot kap, mindenki önmagának vetítheti le a képsorokat. Ezzel ki is bővül az írások jelentésköre. Asszociációinak képi megjelenése apollinaire-i magasságokban szárnyal. A relativizmus huszadik századra jellemző jelenléte is sajátos formai megoldásokkal történik, mint a gondolatok láncszerű áramlása, a már többször említett nézőpontváltás, amely sokszor chagalli mesevilágot alkot emlékképeiből. A lebegő tárgyak, a ferde vagy fejtetőre állított tornyok, a világmindenség bánatát elsíró örök hegedű mind-mind olyan célzásokat takarnak, amelyek teljesen összeegyeztethetők a poéta napjainkban felsejlő szürreális világidézésével. A belső gondolatok megszakíthatatlanságát támasztja alá az anjambement sűrű alkalmazása. Cseh Károly költészetében nagy szerepet játszik a gyakori szórendváltás. Egyszerre dolgozik a grammatikai, a gondolati és ritmikai szórenddel. Ezek újabb eszközei az elhallgatott dolgok szimbolikus megjelenítésének. („Újratemetik/ temetik újra/ Janust a költőt? „vagy: „kelet közel/ közel kelet./Ez is lehet. Az is lehet.”)

A kötet különleges értékét képviselik a saját versek hangulati és gondolati láncára felfűzött versfordítások. Mintha azt sugallná: érzelmeinkkel, meglátásainkkal nem vagyunk egyedül, rokon lélekként támaszkodhatunk egymás gondolataira. A tudatosan felsorakoztatott szerzők művei a költő-fordító verseire is rezonálnak.

Ezt megelőzően már több műfordításkötete is megjelent, mint: *Csillagkép ablakomban* (Hungarovox – 2009), vagy *Kutyahűség* (Bíbor Kiadó, Miskolc – 2008.) Alapvetően két nyelvből fordít egyenesen, németből és oroszról. Más népek költőit közvetítő nyelv segítségével ülteti át magyarra. Mindkét módszerére az alaposság, a pontosság és a gondolatok sérthetlensége jellemzi. Számomra nagy örömet jelent, hogy két szerzőtársával is volt szerencsém találkozni, és megnyerő személyiségük arra ösztökél, hogy magam is mélyebben megismerjem művészetüket. Regina Katinaite-Lumpickienė versei az én lelkivilágom kifejeződései is, ezért könnyebben meg tudjuk érteni egymást. Leonyid Volodarszkij pedig számomra olyan, mintha egy Csehov-drámából lépett volna elő. A nosztalgikus érzések is kíváncsivá tesznek művészetét illetően. A latin és a keleti költők fordítása a fordító mély érdeklődését tükrözi a klasszikus és kínai–japán kultúra iránt. Ennek legmarkánsabb jele, hogy a keleti haiku versformát előszeretettel alkalmazza mély gondolatainak kifejezésére. Az erősen meditatív hajlam pedig szinte osói gyakorlatokként hatnak az olvasó szellemére.

A kötetet érdemessé teszi lelki, szellemi és kultúrtörténeti gazdagsága arra, hogy minél többen kezükbe vegyék, és nyugalmas óráikat a kiváló költő társaságában töltsék.

(Hungarovox Kiadó, 2012.)

Oláh András

Fények és árnyékok

Lőrincz P. Gabriella: *Fény-hiány*

Abban a szerencsében részesültem, hogy már a papír alapú megjelenés előtt olvashattam Lőrincz P. Gabriella legújabb verseskötetének anyagát. A szerző tisztelt meg azzal, hogy eljuttatta hozzám elektronikus formában. Ennek ellenére jólesett kézbe venni a könyvet. Mással össze nem hasonlítható érzés mustrálgatni, lapozgatni, izlelgetni a friss, nyomdászágú szövegeket. A kárpátaljai költő 2. kötete ez, s csakúgy, mint az elsőt, ezt is a Dupka György vezette Intermix Kiadó gondozta.

A könyv három ciklusa egyben témákat is takar. „Az élet, Isten és a gyász tagolja a Fény-hiányt” – olvashatjuk Zseliczky Zoltán ajánló fülszövegében. Mielőtt azonban az egyes ciklusokról beszélünk, az árulkodó kötetcímről kell szót ejtenünk. *Fény-hiány*. Telitalálat. Hisz mintha az egész könyvre árnyékot borítana a versekből ránk zúduló fájdalom és keserűség: „Hazudik a rádió, / az újság, / csak papolnak / megváltó jelekről, / de sebet bekötözni / egy se' tud.” (...) „Csodában nem / hisz a gyermek, / a templomban senki / nem énekel.” (...) „Az ablakon / fekete függöny / feszül, / és nem szívárogo át / a fény” – olvashatjuk a kötet címadó versében.

Az élet apró rezdüléseit, momentumait tárják eléink az első ciklus (*Apró*) írásai. A versek különös atmoszférát teremtenek: szüntelen vibrálást, mozgást térben és időben, valóságban és képzeletben. „A lét is csak vonat, / Néha utas vagyok, / Néha vasút.” (...) „De még sosem álltam meg. / Mozgok, mint / Játszóteri csúszda, (...) Magam is mozdulat vagyok” – fejt ki a költő „Rezgés” című versében.

A hiányzót kutatva futunk át évszakokon és tájakon – a keresés örömeivel és a megtalálás reményével. „Csak figyelem / az út menti fákat. / Ők futnak haza, / én távolodom” – magyarázza Nemes Nagy Ágnesre emlékező versében (Ősz az ő szemében). A fák egyébként gyakran előforduló, kedvenc motívumai Lőrincz P. Gabriellának – miként azt az alábbi példák is érzékeltetik: „Istent éhezik” a kopár október végi fák is (Október), „a sebzett madárnál / csak a földön / fekvő fa / fájdalommasabb” (Lehet), „a mocskos / embercsinálta zajok / nem engedik / hogy a fák suttogását / értsem” (Tudathasadás), „ruhátlan fák bámulnak / rám / át a mocskos ablakon” (Novemberi vers).

A devalválódott értékekkel, a globalizáció árucentrikus és kiüresítő valóságával szembesít a ciklus címadó verse: „Eladó lélek, / újságban hirdetik. / Csak telefonszám, / árajánlat nincs” (...) „Itt minden / az élet is eladó, / Új Kor / olcsó hús, / híg lével. / Evolúció.” (*Apró*).

A bomló emberi kapcsolatok, a magány, a társtalanság nyomják rá bélyegüket a szövegek hangulatára: „*Csak fényképarcod / Az enyém*” (Üresség). Máshol az emlékek halálvíziókkal keverednek: „*És megfulladni / volna jó, / mint szerelmedben / egyszer rég... / Víz közé sírt / habok között / málló holttest / lehetnék.*” (Emlék a Dunán). Az elengedhetetlen múlt bilincse azonban még ma is kibonthatatlan: „*szorosan / hozzádrozsdállódva / öllelek*” (Ránc).

Vannak persze veszteségek, amelyek nem menthetőek, és nem pótolhatók. A *Hír* című vers puritán egyszerűségű sorai mögött lesújtó tények lapulnak: „*Dohányzagos zakódba / bújok, / nálam hagyta. / Azt mondtad, visszajössz / hamar... / ... / És üzenet érkezett, / hogy ne keresselek, / mert meghaltál. / Csak a zakódat akartam / visszaadni.*”

Így marad végképp magára a köznapok fogságában: „*Saját kezemet fogom, / Ha imádkozni támad kedvem / Magamért*” – jegyzi meg keserű iróniával (Ego), majd így folytatja: „*Meglepő, milyen / kimért lettem, / még magammal / is.*” (Nemisvers).

Jó lenne kikötni végre. Otthonra lelni, nyugalomra. A folytonos vándorlás, a sors által ide-oda dobálva élt napok dehumanizált világa elkoptat, megsemmisít minden kapaszkodót: „*új helyen csörög / a vekker / és már reggel / fáradt vagyok / és összemennek / az albrétegek / és már dobozban lakunk (...) ki sem pakolok / ki tudja mikor lesz holnap / indulok tovább*” (Másvilág).

Egyetlen remény, egyetlen mentsvár a szülőföld lehet. Ennek halvány, de szívet melengető kontúrjai rajzolódnak ki az alábbi sorokban: „*Átölelhető, parányi / Otthon. / Itt nem futkároz / metró, / nincsen / kikötő. / Itt székéren járnak / a vályogos / cigányok... (...) Itt gyakran megáll / az idő, / és tudják, ha valaki / elköszön.*” (Lampert háza). Csöndes, zajtalan, emberléptékű, szerethető világ ez. Semmivel föl nem cserélhető. Hiába lenne minden kísértés. „*Még az is lehet, / Hogy hegyeimet / Egyszer / Szememmel / Megcsalom, / És gyönyörködni / Fogok az óriás / Alföldben, / De szememnek / A Kárpátok, / Ezért az egy percért / Tudom, megbocsájt*” – írja (Szerelem).

A kötet második ciklusa (*Patmoszi jelentés*) Lőrincz P. Gabriella istenes verseit gyűjti csokorba. Isten és a hit az első ciklus költeményeiben is előbukkan, mint a köznapi élet része. Ehelyütt inkább Istennel perlekedő „vitairatai” olvashatók. „*Mert Te vagy a céda, a lator, / A teremtő és eltörölő. / Téged kérlek, vagy félek, / Téged hallak, / De nem hallgatok Rád*” – csattan határozottan a költő szavai (Te).

Hamlethez hasonlóan feszíti őt a lét és nemlét problémaköre: „*Amit kaptam / Szó nélkül viszem / Mind enyém / Az összes emlék / Velem hal meg / Ha beszélek / Ha nem*” – szögezi le *Koponyával* című írásában.

Elgépiesedett, egymásra sem figyelő világunk veszélyeire hívja fel a figyelmet a ciklus záró versében (*Talentum*). A remény lázban ég, a hit nagybeteg, s csak

csipsz és kóla-íz bágyasztja az érzékeket: „*És / Uram! / A templomok / Ugyanúgy leégnék. / És itt a szemfedő alatt, Hidd el, / Mindent látok! / A koporsó nem tör. / A gerinc egyenes.*”

A záró ciklus (*Mama*) írásai az elvesztett édesanyának állítanak emléket. Lélekőrítő a tudat, hogy a szeretett lény nincs többé. „*Őt is megette a halál*” – állapítja meg keserű rezignáltsággal a költő. De a nincsenben is őt kutatja, hiszen nem tűnhetett el nyomtalanul. S valóban számtalan jel maradt utána. A ciklus tíz verse e jeleknek ered a nyomába. „*Nem gyűl / a szennyes / tovább. / A teregetés / elmarad. / Foszló emlék / két szemed. / Kegyetlen távolság. / Messze libben / hó hajad.*” (*Mama* 8). A vitathatatlanul legszebb emléket mégis *önmagán* őrzi a költő, hisz ha tükörbe néz, mintha a szeretett anya vonásai tekintenének vissza: „*Ráncaid lassan / Arcomra maródnak. / Látom, a tükörből / Te nézel vissza rám*” (*Mama* 4).

Csillogástól mentes, egyszerű szavú, szikár verseket ír Lőrincz P. Gabriella. S talán épp ez az egyszerűség hozza közel hozzánk a szövegeket. És persze mindaz, amit mond, amit gondol a világról, s rólunk, benne kóborló, otthont kereső emberekről. Halk beszédű, póztalan költőt ismerhetünk meg benne, aki vigyázva beszél, mert jól tudja: „*a hangok törékenyek*” (*Ki vigyáz*). Nem akar megfellebbezhetetlen igazságokat kimondani, nem akar senkit túllicitálni, csupán a benyomásait, életének tanulságait rögzíti. Emelt fővel vállalja önmagát, a zsákutcákat, a tévedéseket is.

Befejezésül álljanak itt a kötet talán legszebb sorai: „*a hazugságról kiderült / hogy igazság / csak valaki / másé (...) ha te vagy beteg / hát én halok bele*” (*Betegség*).

(*Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest – 2012.*)

Verók Attila

„Itt hagyok egy öregedő püspököt..”

(Muhary Zalán: *Egy tucat esztendő. Exitus et Exodus Agriensis 1793*)

Mindig nagyszerű érzés olyan szép- vagy szakirodalmi kiadványról beszámolni az *Agria* lapjain, amelynek témája a hevesi megyeszékhely történeti múltjához, jelenéhez, jövőjéhez vagy a várossal szorosan összefonódott személyhez, szellemi vagy tárgyi alkotáshoz, szokáshoz, épülethez stb. kapcsolódik. Az ilyen jellegű publikációk száma egyáltalán nem magas, viszont megjelenésük – az utóbbi időszakban legalábbis – úgy alakult, hogy az immár hetedik évfolyamát élő irodalmi-művészeti-kritikai lap legtöbb számába jutott a vonatkozó könyvek ismertetéséből. Ez a tendencia pedig megnyugtatólag hathat a város története és kultúrája iránt érdeklődő olvasókra. Örömmel jelenthetem, hogy a mostani lapszámban sem kell nélkülöznie senkinek az Eger múltjához kötődő intellektuális csemegét. A múlt év októberének utolsó napjaiban ugyanis a – 2011. májusi megalakulásának ellenére – máris kiváló kiadványairól ismert dunaszerdahelyi Historium Kiadónál megjelent Muhary Zalán *Egy tucat esztendő. Exitus et Exodus Agriensis 1793* című történelmi regénye. A tény azért is örömteli, mert Egerhez fűződő nagyprózai alkotások viszonylag ritkán látnak napvilágot a magyar irodalomban. Elég, ha utalunk Mikszáth Kálmán *Különös házasságának* (1900) egri fejezetére, Gárdonyi Géza *Egri csillagok* (1901) című, a hazai népszerűségi listákat régóta vezető regényére vagy Pierrot – Széles Sándor *Jumurdzsák gyűrűje* (2011) címen megjelent fantasztikus regényére. A felsorolás meglehetősen rövid, és két, egymástól igen távol eső csomópont köré összpontosul: a 20. és a 21. század elejére. A két dátum között száznál is több esztendő telt el, amely óriási hiátust mutat egri vonatkozású nagyprózai írások tekintetében. Ilyen háttérinformációk ismeretében talán érthető, miért lelkesítő és üdítő fejlemény a fentebb említett Muhary-mű (2012) megjelenése.

Mielőtt a regény alaposabb bemutatásába kezdenék, szeretnék egy kicsit elmerengeni a szerző személyén. A regény előhangjából leszűrhető, hogy egy fiktív 18. századi személy (Muhary József) fiktív 20. századi leszármazottja (Muhary Zalán) írta a regényt még 1939-ben, amely azonban csak tavaly látott napvilágot. A pseudonim, azaz álnéven kiadott regény hőse és írója között vélhetőleg igen sok a hasonlóság: mindketten sebész mesterséggel keresték/keresik kenyerüket, mindketten érdeklődtek/érdeklődnek a múlt – elsősorban régi kéziratokban és könyvekben manifesztálódó – emlékei iránt, egyikőjüknek sem közömbös egy

bizonyos protestáns felekezet tagjainak sorsa és történelme, továbbá előismereiteknek és olvasmányaiknak köszönhetően nagy „titkok” tudói. Ezek alapján az Eger kulturális életében jártas közönség minden bizonnyal tudja szűkíteni a kört olyan szóba jöhető személyekre, akikről feltételezi, hogy hasonló irodalmi „mérnyelre” képesek. Ha pedig esetleg olyan személyről is tudomásuk van, akinek a monogramja megegyezik a kitalált szerzőével, akkor az vélhetőleg nem a véletlen műve, hanem valószínűleg rátaláltak a megfelelő emberre. Ennél többet azonban nem árulok el, hiszen tiszteletben tartom a szerzőnek azt a szándékát, hogy szeretne inkognitóban maradni. Erre utal a kiadó megbízásából hozzám tavaly novemberben nagyon diszkréten eljuttatott recenziós könyvpéldány története is, mivel személyes találkozási a szerző és a recenzens között ennek a megtisztelő aktusnak a során sem került sor. A címlapon található dedikációban pedig nem meglepő módon Muhary Zalán neve szerepel, nem pedig másvalakié. A fátynol tehát kendőzze tovább a szerző kilétét, egészen addig, amíg ő maga jónak nem látja fellebbenteni azt. (Akik tovább kívánnak nyomozni az ügyben, azoknak ajánlom figyelmébe a regény hátsó borítóján található www.historiumkiado.eu internetes oldalon a szerzők rövid életrajzait tartalmazó leírásokat és a www.muhyaryzalan.wordpress.com blog bejegyzéseit. Igen érdekes adalékok olvashatók mindkét helyen.)

Rátérve a regényre elmondhatom, hogy ritkán alkalmazott irodalmi megoldással él a szerző, amikor egy fiktív történetet egy szintén fiktív keretbe helyez bele. A második világháború előestéjére datált előhangban ugyanis egy százötven évvel korábbi eseményfolyamat megörökítő, természetesen kitalált napló felbukkanásáról számol be. A diariumban a barokk kori Eger 1781 ősze és 1793 tavasza közé eső tizenkét évről kapunk fókuszált képet a kor kiváló orvosa, Markhot Ferenc (1718–1792) mellett dolgozó sebészinas, az állítólagos Muhary József szemüvegének szűrőjén keresztül. Ebből az következik, hogy a város históriájából az orvoslástörténeti szál a legerősebb, amelyen keresztül azonban bepillantást kapunk a 18. század végi Egert, Magyarországot és a Habsburg Birodalmat behálózó, sötét egyházpolitikai és kegyetlen diplomáciai játszmákba, az intrika legmélyebb bugyraiba. Ebből a szempontból a regény nagyszerűen illeszkedik azoknak az utóbbi évtizedekben megjelent európai és magyar történelmi regényeknek a sorába, ahol a szerzők műveik megírása előtt komoly levéltári és könyvtári tanulmányokat folytattak, hogy az általuk leírtak még hitelesebbek legyenek. A megbízhatóságot fokozandó pedig lábjegyzetekben vagy végjegyzetekben tüntették fel primer és szekunder forrásaikat, illetve a megértést elősegítő, kiegészítő megjegyzéseiket, adataikat. Ez a tudós előtanulmányokat tudományos apparátussal közreadó regénytípus egyre népszerűbb a könyvpiacra. Muhary Zalán is a regényíróknak ehhez a csoportjához csatlakozik, bár ő elsősorban másodlagos forrásokból dol-

gozik. (A felhasznált és egyben a nagyérdeműnek ajánlott olvasmányok listájának felsorolását lásd a könyv 305. oldalán. A bibliográfiai adatokat azonban talán érdemes lett volna a megjelenési adatokkal is kiegészíteni, megkönnyítve ezzel a keresést és az azonosítást.) Az előképek között említhetjük például – és itt csak olyan történelmi regényeket emelek ki tetszőlegesen, amelyekben az egri tematikájú regényhez hasonlóan hangsúlyos szerepet kap a labirintus vagy katakombá vagy pincerendszer motívum – Umberto Eco *A rózsza neve* (1988 óta magyarul több kiadást megért) című posztmodern regénykísérletét vagy a Rita Monaldi – Francesco Sorti házaspár által elindított és nálunk is a bestsellerek közé kerülő regényfolyamot a 17–18. század titkos európai, nagy hatalmi konspirációiról (*Imprimatur*, 2004 óta több kiadásban; *Secretum*, 2009; *Veritas*, 2010; *Mysterium*, 2011; valamint a történet másik oldala: *Intrika*, 2011). A vélt irodalmi elődök sora ezzel nem szakad meg. Ebben a kettős fikcióra épülő regényben ugyanis felbukkan az 1780-as években lezajlott nagy, francia ékszerbotrány egy – persze megint csak fiktív – egri szála is: ugyanis a noszvaji de la Motte kastély tulajdonosa, Antoine de la Motte francia ezredes éppen a valódi történet főszereplője. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a regénybeli szereplő pusztán névrokona francia kortársának, így az európai felháborodást kiváltó lopás egri begyűrűzése csupán az írói fantázia szüleménye. Viszont nagyon találó és invenciózus megoldás! Az eredeti történetet többen meg is filmesítették már, én viszont csak azokra az irodalmi alkotásokra szeretnék utalni, amelyek közrejátszhattak ennek az epizódnak a kidolgozásában: Alexandre Dumas *A királyné nyakéke* (1849, magyarul: 1930 után több kiadásban); Szerb Antal *A királyné nyakláncja* (1942 óta több kiadásban) vagy Evelyne Lever *A nyakék ügy* (2007).

A lehenгерlő, nagyszerű fordulatokkal tarkított és kiváló irodalmi elődök remiszenciáit sejtető regény cselekményéről különösebben nem szeretnék szólni, hiszen nem szövegkivonatot kívánok adni az olvasás élményét a lehető legrövidebbre szűkítő olvasóknak (mindenki hallott már ilyenekről), hanem néhány gondolatot osztanék meg a jelen sorokat tanulmányozókkal. Elsősorban a regény egyik valóságos főszereplőjéről, Eger városának nagy hatalmú főispánjáról és püspökéről, Eszterházy Károlyról (1725–1799). A regényben Esterházy névalakban szerepel, bár ezt a névváltozatot a család hercegi ágának tagjai használták, míg a grófi ág, köztük az egri püspök is, az Eszterházy írásmódot részesítette előnyben. A fikció a fikcióban akár a neves egri mecénás személyiségrajzoként is interpretálható. Ha figyelmesen végigolvassuk a regényt, rengeteg mindent megtudhatunk Eszterházyról. Küllemét tekintve, hogy magas, csontos, szikár, szívós, egy időben (főleg 1782-ben) viszonylag gyakran gyomor baj gyötörte. Sokkal szerteágazóbb jellemzést kapunk azonban belső tulajdonságairól. Többször megtapasztaljuk, hogy hirtelen felindult, de gyorsan le is higgadt. Jól tudott uralkodni indulatain,

zavarát jól leplezte. Hideg, merev, komor, kimért, zárkózott, mindent alaposan átgondoló, ritkán mosolygó ember volt, aki mindössze két okból húzta mosolyra száját: ravaszságból vagy a siker fölötti derű miatt. Arra is volt azonban példa, hogy „*valahova a távolba meredt el tekintete, amit ritkán látunk nála. Kimértsége, hűvössége ilyenkor sokat enyhült. Emberré vált egyszerre, érző lényvé*” (vö. 226. o.). Ritkán feszengett, gyakran jelentőségteljesen fintorgott. Ha valami lelkesítette, akkor ébersége csak fokozódott, képes volt napokat virrasztani. Ennek ellenére sokszor rezignált, de mindenkor fürkésző tekintetű és méltóságteljes ember benyomását keltette. Nem szerette a magabiztos, flegmatikus embereket. Hideg fejvel és mindig józanul gondolkodott. Puritán életvitelt folytatott szemben több kortárs főpappal. Általában nem vesztegetett sok szót senkire és semmire, szófukarsága lakonikus megnyilvánulásokat eredményezett. Az őt érdeklő és foglalkoztató dolgok iránt nagyon elkötelezett volt, talán ebből is adódott makacssága. Nehéz lelki terheket és titkokat őrzött, s egyáltalán nem tartozott az átlagos magyar katolikus főpapság derékhadához: lojalitása az udvar iránt több esetben megkérdőjelezhető, nem fordult szembe a protestáns tanokkal, éppen ezért a regényben is többször hezitált a vallásszabadság kérdéséről, komolyan vívódott emiatt, és magánkönyvtárába is folyamatosan rendelt protestáns könyveket – köztük számos kálvinista, nonkonform vagy pogány orvos műveit. Titokban protestáns iratokot is tanulmányozott. Mindezek ellenére „*nehézsúlyú egyházfő*”-nek számított, ahogy a regény szerzője titulálja. Máshol „*nagyratörő püspök*”-ről beszél, aki a tudományokat mindennél többre becsülte, ezért sem volt eltántorítható az egi egyetem eszméjétől. Az író szócsöve, a sebész-mesterré avanzsált Muhary József az alábbi mondatokban foglalta össze Eszterházyhoz kapcsolódó érzéseit, amikor 1793-ban örökre elhagyta Egert: „*Itt hagyok egy öregedő püspököt, de mély tisztelettel viszem magammal emlékét. Olyan valakiét, akinek nagy felelősség adatott, hatalmával nem visszaélt, hanem nyitott szemmel és szívvel próbálta megérteni mások hitét, gondolatait, életét. Csodálom, hogy ez alatt a teher alatt nem omlott össze. De hát kemény fából faragták*” (Vö. 301. o.). Milyen találó jellemzés! Esetleg ebből a szempontból is érdemes lenne egyszer megírni Eszterházy Károly életét és működését. Sokféle nézőpontból vizsgálták már ugyanis az egi püspök életútját, de a pszichobiográfiai megközelítés, azaz az ember vizsgálata, nagyon hiányzik az áttekintésekből. Ehhez (is) adhat talán ösztönzést Muhary Zalán regénye, amely számomra nem pusztán egy Eger történetéről szóló szépirodalmi szöveg, hanem egy Eszterházy-regény is egyben. És nem is akármilyen!

A szöveg kapcsán sok mindenről lehetne még írni. Többek között Eger 18. századi színes etnikai térképéről, az anabaptizmusból kiváló protestáns felekezetről: a sokféle néven megnevezett habánokról, habánerekről, hausz-hábenekről vagy

hutteritákról, akik gyönyörű fajanszokat készítettek, az egri minoriták titkairól, a város alatt meghúzódó, rejtélyekkel övezett pincerendszerről, a regény szövegében is számtalan helyen felbukkanó szőlőről és borról vagy akár a régi könyvekről, a líceumi nyomdáról és titokzatos protestáns kéziratokról, amelyek meglehetősen mehökkentően hatnak egy katolicizmusáról ismert városban. Aztán hosszan el lehetne tünődni a regény alcímében exponált *exitus* és *exodus* fogalmakról és ezek konnotációiról. Meg sok egyébről. A belemagyarázás és saját gondolataim, érzéseim másokra erőltetése helyett inkább azt kívánom az olvasóknak, hogy élvezzék azt a szellemi játékot, amit ennek a regénynek az olvasása jelent, hiszen ez „*agymunka, puzzle, de velőtrázó*” (vö. a fentebb említett kiadói honlap bejegyzését). Az egyelőre egykötetes szerzőt pedig arra biztatom, hogy érdeklődése a régi korok egri története iránt ne lankadjon, hanem máskor is örvendeztessen meg bennünket hasonlóan invenciózus írással. Nagy szükségünk van rá!

(*Dunaszerdahely, Historium Könyv- és Lapkiadó, 2012.*)

Kusper Judit

„valaki mindig szomjas”

Györffi Réka: *Tengerajtó*

Mintha egy szürreális festményt írnának le a verssorok: nyílik a tengerajtó, zúdul a víz, vízből vízbe, vízen át. Nem lehet megfogni, mégis hatalmas erővel sodorja az olvasót, elengedi egy-egy lélegzetvételt, hogy magába szívja a levegőt, ad egy kis időt.

Györffi Réka verseskötete időt, megpihenést kíván. Nem kínálja fel a narratíva ringatását, a történetben, akár egyéni történetben való ringatózást, nem fogja kézen, és húzza az olvasót valamiféle végkifejlet felé. Ráérős, kontemplatív, töredékes megszólalások követik egymást, lírai nyelvbe bugyolálva, az olvasótól is azt várva, hogy torpanjon meg egy-egy gondolat, bekezdés, metafora után, keresse annak jelentését vagy pusztán sejtetett lebegését.

A kötet versei mintha magának az egész kötetnek a kicsinyítő tükrei, feloldó trópusai lennének: egy-egy részt kínálnak fel az egészből, miközben az egész nyoma is fellelhető bennük. Akár a *Hosszú ecsetvonások*, akár *Kívül-belül* vagy az *Átutazóban* sorait olvassuk, biztosak lehetünk benne, hogy a lírai hang egy-egy töredékes megszólalását halljuk. A jellemzően rövid mondatok megakasztják az olvasás lendületét, apró lépésekké válnak: „Hosszú ecsetvonások / festettek paplantóra. // Bokád haván pihenő csuklóm / jeges béklyó ma. // Mi mást akarhatnék, / ha kerubszárnyad növeszted. // Belül foszló erőszak, / már volt szerelmem sem volt, / fejjel előre estem, // fekszem éjszínű ágyon, / fényem mélyedbe veszttem.” (*Hosszú ecsetvonások*, 7. o.) A képek nem állnak össze egy nagy egésszé, ritkán képeznek metaforaláncot, megmaradnak egymás mellett, külön-külön hívják elő saját megidézettjeiket. A kötetről, verseiről beszélve hangsúlyos szerephez jut a nem, a nincs, a hiány, talán a teljesség hiánya, talán a rátalálás hiánya, de korántsem megfosztottságról, valami nélküliségről van szó.

Negatív, tagadó a jelző, de pusztán az elvárthoz, a nagy elbeszéléshez képest: ezek a szövegek nem tűzik ki célul az egység illúzióját, sokkal inkább keresik, kutatják a lehetséges utakat, mint a *Séta* című versben is: „Ágy, asztal, falipolcok, / ezt járod újra körbe, / négyszögletes világ / lépteid körbe törte. // Vizespohár a polcon, / valaki mindig szomjas, / átalszod ezt a tiszta, utcányi paplanhosszat. // Lehullsz a belsejébe, / megvágott csuklód kútja / csordul, lehúz a padló, / koccan a lámpabura. // Ajtók és ablakok közt / mindennap körbe-körbe, / hörpintsd fel pusztulásod / lassacskán lődörögve.” (87. o.) Különös játékot játszanak a szavak: mintha nem egymáshoz szeretnének kapcsolódni, hanem mind a cím egy-egy ér-

telmezési lehetősége lenne, új és új képpel gazdagítják azt a képzetkört, ami a lap tetején megjelenik. A játékot a tipográfia és a kötet felosztása is segíti: a versek kétoldalanként követik egymást, közöttük üres lapot találunk (kivéve ott, ahol egy oldalnál hosszabb a költemény, s átnyúlik a következő lapra). Az előbb említett címek sem biztos, hogy valódi címekként funkcionálnak, ugyanis a tartalomjegyzékben nincsenek feltüntetve, ott csupán a kötet öt fejezetének címét olvashatjuk: 1. *Holdütött*, 2. *Kövek közt elfolyó*, 3. *Hetvenhét*, 4. *Óceán szeme*, 5. *Manatus-ének*. Így a versszövegek fölött megjelenő címek sokkal inkább magának a szövegnek a részévé válnak, mint „egyszerű” paratextussá, ahogyan a *Futás az emlékektől* című versben is: „Pokol fészkeben izzom igazzá, / arcukon egyre több az árnyék. // Vállaikon átvettek / foguk között megszurtek. / Minden reggel eltemettek, / éjfél után megszülettek. // Éjmeleg fészke elhagyom / valaki fétisévé váltam, / rákényszerült, hogy megidézzem, / vak villanásban megfagyott.” (79. o.) A textus szinte önműködővé válik, olyan – szinte kontrollálatlan – gondolatfolyammá, mely a fölötte megjelenő címet mondja, értelmezi újra, küzd vele. Nem könnyű végigolvasni a verseket, ha az elvárásaink más irányba terelnek bennünket: a töredezettségre építő líranyelv, mely lényegében két-három soros egységekből építkezik, összeáll több versszakból álló verssé, szétfeszíti a formai kereteket, úgy próbál egységes lenni, hogy valójában nem is akarja.

Mondhatnánk, hogy szétesett a struktúra, nem találja a megszólalás a neki való formát, kifejezési eszközt. Valóban van valami szokatlan a megszólalásban, ám nem itt keresném, mivel ez a „káosz” nem zavaró, nem tragikus a szétesés, inkább inspiráló, kereső, elkalandozó. Más, mert más hang szólal meg. Olyan sajátosan női hang, mely nem feltétlenül szeretne az ismert lírai versnyelvből táplálkozni (nem is nagyon találunk intertextuális utalást), nem a lírai hagyományra épít, sokkal inkább egy olyan nyelvi hagyományra, amely a megszólalás mikéntjét tekintve bátran nevezhető női megszólalásnak. Persze a lírának mindig sajátja az emocionális megszólalás, ám szerkezetét tekintve mégis közelebb kerülünk ahhoz a nyelvhez (és nyelvhasználathoz), mely lehetővé teszi a metaforák sajátos kibontását: „(Leláncolt titán mellkasa / feltépvé mindig újra kivérez.) // Álmodban futva menekülsz, / fulladsz az üldözésben. / Már-már vége van / (de mégsem). / Önkéntes rabság visszafordít, / sohasem szabadulsz egészen” (*Sohasem*, 77. o.), vagy a néhány soros *Mozaik* című versben: „Szem, száj, nyak, / váll, csípő, öl, / mennyi minden! / Felvillanó szögletekből, / szagokból teremtés”, illetve ide sorolható a *Kényszerpálya* című vers is: „Egy lépés, csúszás, botlás, / újabb erő kifejtés, / zörög a fémkeret, / emel, lép botladozva. / Két oldalon a jegenyesor ázik, / párás, meleg az utca / csirizzé vált a sár, dugul a kanális” (67.). A poétikai kohézió nem tűnik el a kötetből az apró képek, egymást követő metaforák ellenére sem. Igaz, hogy nem találunk narratív rendet (nem is akarunk), valami mégis összetartja a szövegeket:

éppen az a hasonlóság, ami különlegességükben és módszerükben rejlik. Mintha éppen ezt magyarázná a *Sokáig* című vers: „A semmit próbálom újraírni, / a mécses fénye ablak, / ünnepi lángkoszorú. // Téli kandalló fölött zümmög / a bódult méh / kifejezhetetlen kirekesztettsége” (63. o.).

A lírai nyelv átértelmezésének, újrateemtésének lehetünk tanúi a kötet olvasása során. Mintha „fejfelé” lenne minden ahhoz képest, ahogyan megszoktuk: „Holt tükör, tört tükör, hullámvás / kialvatlan homálya a lombnak, / alatta a napfény szürke, / vissza, fölfelé csordogál, / csak lassan virrad. // Fejfelé közeledsz, / a tekintetemben állsz meg, / alakod fodrozódik, mosolyod / legörbült ajkad vonalával / már-már hazugság” (*Megkívánás víztükörből*, 115. o.). A vissza-visszatérő megszólított, az egyes szám második személyben megjelenő *te* más és más alakot ölt, s a művek olvasása során egyre bizonyosabb, hogy magának a megszólalásnak is a feltétele ez a *te*, akinek arca az idézett víztükör-metaforában kellően bizonytalan, körvonalatlan. A megteremtett, létrehívott *te* így válik a beszed léthelyzetének teremtőjévé, a megszólaló másik énjévé: „Kemény, mint a kő / mint a sár, meleg, / és hideg, mint a szó. // Aludj hold leple alatt egész nyáron. / Nem bánom, ha helyettem / pihensz meg, / éjszemű, fele párom.” (*Kőkemény heverő*, 125.) – olvashatjuk a kötet utolsó versében. Annak eldöntése, hogy az itt is idézett, a műveket szervező *te* a másikat jelöli, vagy éppen az önmegszólító verstípus klasszikus példáival találkozunk – a tisztelt olvasóra van bízva.

(I.A.T. Kiadó, Budapest, 2009.)

Kántás Balázs

Próza-triptichon

Gyimesi László három regényéről

Beküldjem értetek a medvét?

Gyimesi László regénye különös világba kalauzolja el olvasóit. A helyszín – látszólag – az író szűkebb pátriája, lakóhelye, Óbuda, egy városrész, ahol sok minden megtörtént és megtörténhet. A *prózatekercs* műfajjal megjelölt kötet primer hősei kisemberek, mindennapjaink szereplői, akik bármikor szembejöhhetnek velünk a sarki kocsmában, esetleg egy nejlonszattyorral a sarki ábécében.

A történet(füzér) ugyanakkor Balogh Tamás, az egykor gázgyári lakatos, a jelenlegi alkoholistá munkanélküli és barátai már-már fájdalmasan mindennapi, monoton és látszólag kilátástalan világán túl egy másik szalon is fut – valahol, a mágikus realizmus által kreált vidékeken, a képzelet tájain, álom és ébrenlét mezsgyéjén. Az óbudai kisemberek kocsmaszagú hétköznapjain túl fut valahol ekhós szekerén a *Mester* névre keresztelt titokzatos öregember, aki természetesen sokkal több annál, mint aminek vagy akinek látszik. Ekhós szekere mellett ott lohol a medve, aki bármilyen parancsát teljesíti, a szekér belsejében pedig egy, még a való világban rabságba ejtett, cirkuszi előadás által elbűvölt tömeg utazik, csak maga a *Mester* tudja, valójában hová is. A szökés büntetése természetesen halál, a realitás és a bizarr mesevilág pedig egyre inkább egymásba folynak.

Csupán a főhősnek kikiáltott Balogh Tamás az, aki kocsmázásai, barátai által immár alig meghallgatott üres filozofálgatásai, a kilátástalanság közepette folyamatos borgózós delíriumai között egyfajta közvetítőként, médiumként funkcionál a két világ és a két, egymástól látszólag teljesen eltérő és elválasztott dimenzióban végbemenő történetfüzér között. Maga az olvasó sem tudhatja – legfeljebb az író sugalmazásából –, hogy a „párhuzamos világ” szereplői és eseményei valóban léteznek és megtörténnek-e, vagy nem más az egész, mint Balogh Tamás zavaros, részeg képzelgése, egyfajta fantáziavilágba menekülés a mindennapok nyomorúsága elől. Csupán ő az, aki időnként be-belát az ekhós szekér útjába, a *Mester* egyszerre csodálatos és borzasztó cselekedeteibe, s végül látja azt a természetesen szimbolikus figuraként megjelenő, az örület végtelen szféráiba száguldó szekerről végül megszökő és a valós világba visszatérő fiatal párt, akiknek valami módon mégis sikerül keresztülhúzniuk a gonosz számításait.

A *prózatekercs* vége egyszerre tragikus és reménykedésre okot adó, s mint minden szándékoltan töredékes prózamű, természetesen lezáratlan, és fenntartja a folytatás lehetőségét. Gyimesi László, aki egyébként jeles költő is, egyszerre él a legprofánabb

prózai iróniával, és egyfajta lirizált regiszttert is használ a kötetben, olykor egészen a lírai szociográfia műfajának irányába terelve a könyvet. Az apokaliptikus végjelenetben fény derül a *Mester*, e szándékoltan többlényegű regényhős valódi „kilétére” is, s az is bebizonyosodik, hogy bár hatalma igen nagy, talán mégsem megtörhetetlen és megkerülhetetlen.

Az alapvetően egyszerű és tiszta lelkű, ám természetesen realista módon esendő Balogh Tamás lecsúszott, az alkoholizmusban vergődő egykori gázgyári munkásemberből felettes tartalmak, nagyobb összefüggések tudójává lényegül át, még ha ezt környezete nem is egyértelműen veszi észre. Im már képes meglátni és meghallani olyan dolgokat, amelyeket előtte még értelmezni is képtelen volt, ezáltal pedig valamilyen módon kiemelkedik a kilátástalan és sivár környezetből, amelybe tulajdonképpen látszólag visszavonhatatlan módon belévetetett.

Akkor most repültem, vagy nem repültem?

Gyimesi László második regénye, az *Akkor most repültem, vagy nem repültem?* ugyanazon szereplőkkel tér vissza, mint a *Beküldjem értetek a medvét?*, s ugyancsak a valóság és a képzelet közötti Óbudára, álom és ébrenlét mezsgyéjére vezeti olvasóit. A főhős itt is Balogh Tamás, az egykori gázgyári lakatos, aki továbbra is munkanélküli alkoholistaként, egyúttal botcsinálta filozófusként tengeti életét.

A *Mester* és az ő párhuzamos története/univerzuma immár nincs jelen, legfeljebb áttételesen, miként arra a szerző utal a fülszövegben. Sokkal inkább a realitások talaján járunk, csakúgy Balogh Tamás, mint állandó társai, barátai. Példának okáért a Tanár Úr, az egykori nyugalmazott középiskolai magyartanár – akit talán kicsit önmagáról is mintázott a szerző –, a regény bölcseket mondó, irodalmi ambíciókat dédelgető értelmiségi figurája; Burma, az állástalan, bánatát ugyancsak az alkoholba fojtó egykori film- és tévérendező; Pofapénz, a mindig optimista újságos és megrögzött szerencsejátékos „totókirály”; Sunya, a kisstilű, de alapvetően szeretetre méltó tolvaj; Gutentág, a mindig rosszban sántikáló, nagy pénzekről álmodozó csónakházi gondnok; avagy Rabbi, a titokzatos ősz szakállú koldus és önkéntes szent ember, aki talán kissé még örült is, de becenevével ellentétben leginkább öskeresztény. Lényegében immár nem valamiféle misztikus, több síkon játszódó mesében találja magát az olvasó, sokkal inkább valamiféle szürreális krimiben, amelyben a fájoan mindennapi nyomorúságot ugyancsak a humor és a fel-felcsillanó reménysugarak teszik elviselhetőbbé.

Az óbudai „lumpenértelmiség” nem közülük való, ám velük ettől függetlenül szolidáris barátját, Dozsót, a környék nagyhatalmú gengszterét már a történet elején meggyilkolják. Tekinthejtjük mindezt csupán a képzelet szüleményének is, elképzelhető azonban az a verzió is, hogy a szerző ezzel a cselekményszállal valamilyen nyire utalni akar a '90-es években történt, többek között Óbudát is érintő és átszövő maffialeszámolásokra, az azóta is felderítetlen vagy éppen csak mostanára felderített

bűncselekmény-sorozatokra is. Persze a fikció világa nem referál ilyen explicit módon a valóságra, legfeljebb az általánosság szintjén sejteti az olvasóval: olyan világban élünk, ahol mindez egyáltalán nem lehetetlen. Dozsó (mint a regényből később kiderül, polgári nevén Dobossányi Zsolt) meggyilkolása természetesen a főhősök részéről bosszúért kiált. Meg is jelenik a színen egy kétes hírű üzletasszony, (talán egykori prostituált) Fodros Nóra, aki megkísérli felbérelni Balogh Tamást és barátait Dozsó halálának vélt megrendelője, a környék másik rettegett, ugyanakkor a külvilág felé köztiszteletben álló nagyvállalkozó-gengsztere, a Sánta Zupás gúnynévvel illetett egykori katonatiszt ellen.

A regény hőseitől természetesen olyan távol áll a bérgyilkosság végrehajtásának képessége, mint Makó Jeruzsálemtól, Balogh Tamás és esendő, ám alapvetően mégiscsak jószívú barátai mindössze odáig jutnak el az olykor komikus, olykor már-már tragikomikus jelenetek és élethelyzetek sorozatán keresztül, hogy egy fenyegető levelet helyezzenek el a Sánta Zupás tulajdonában álló kaszinónál, amelyet végül is nem ők, hanem profi rivális gengszterek gyűjtanak fel, bár a gyanú természetesen főhőseinkre terelődik.

Ugyan a Sánta Zupás likvidálásának szándéka a történet főszálát képezi, a regény hőseit valójában legtöbbször a kocsmban látjuk, ahol vagy tervezgetik a merényletet a maguk esetlen és szinte már-már ártatlanul bájos módján, vagy valami egészen másról beszélnek a sörök, borok, kommersz töményitalok mindent átható szaga közepette. Balogh Tamás itt is afféle szent örültként jelenik meg a többiek között, aki egyre azt bizonygatja mindenkinek, hogy ő bizony-bizony repült, és látta felülről egész Óbudát, a múltat és a jelent egybefolyva, barátai azonban mindezt csupán az alkohol és a kilátástalanság számlájára írják. Gyimesi regénye olykor-olykor itt is átcsap lírai szociográfiába, amely az apró, hétköznapi csodák által áthatott mágikus realizmus írói eszköztárán túl a maguk fájdalmasan emberi és esendő létezésében ábrázolja hőseit.

A helyzetkomikumok, részeg hőzöngések, botcsinálta, sikertelen bűnözői kísérletek végül tragikumba csapnak át. A regény elbeszélője ugyan nyíltan nem mondja ki, pusztán sejteti az olvasóval, de a Sánta Zupás ellen elkövetett merényletkísérletek végül olyannyira kudarcba fulladnak, hogy van, aki az örült kalandot túl sem éli. Itt, a regény végén nyer értelmet a cím, mely először Balogh Tamás, végül pedig a transzcendensbe/mesevilágba történő átlépés keretében a Margit híd oldalán látható egyik szfinxszobor által feltett kérdés, s tulajdonképpen ha elég figyelmesen, a kellő érzékenységgel olvassuk a szöveget, még egyértelmű választ is kapunk rá.

Ha valamifajta konkrét, a társadalomra reflektáló végkicsengést akarunk megfogalmazni, kissé talán brutális üzenetet kapunk: a Sánta Zupás – legalábbis materiális értelemben aratott – győzelme azt sugallja, hogy a rendszerváltozás környékén kétes módon meggazdagodott vállalkozói, adott esetben a bűnözés útjára lépett réteget nem kötik semmilyen szabályok, s fájdalmasan kelet-európai társadalmunkban

bizonyos emberek mindig jól jönnek ki minden helyzetből. Ebből kifolyólag a Balogh Tamásékhöz hasonló kisemberek, átlagemberek pedig talán szükségszerűen elbuknak, s örülhetnek, ha egyáltalán túlélik azt, ha lázadni próbálnak a fennálló világrend ellen.

Ennek ellenére a tragikum mellett itt is, miként a *Beküldjem értetek a medvét?* című prózatekercs végén, ugyancsak felcsillan valamiféle remény: ha egy Balogh Tamás-féle, immár a társadalom peremére sodródott kisember képes *repülni*, talán még sincs minden veszve...

Az ember, aki lejött a hegyről

Gyimesi László *próza-triptichonjának* harmadik darabja, *Az ember, aki lejött a hegyről* az első két könyvhöz képest kissé perspektívát vált, s hasonlóan a *Beküldjem értetek a medvét?* cselekményfelépítéséhez egyszerre játszódik a valós világban és valamiféle felettes, transzcendens térben, s egyszerre történik a valós időben és valami-féle időtlen, transzcendens univerzumban.

Ugyan utószavában a szerző azt írja, a cselekmény szükségszerűen az *Akkor most repültem, vagy nem repültem?* két fejezete között kell, hogy játszódjon, hiszen akik a második regény sugalmazása szerint a történet végén meghaltak, itt még mind-mind életben vannak; úgy vélem, a harmadik regény cselekménye által átfogott „valós” idő-intervallum olyan nagy idő kell, hogy legyen, s olyan közvetlen utalások találhatók benne a 2010–2011-es évre, hogy az események időben mindenképpen a korábban megjelent regény után kell, hogy történjenek. A cselekmény egyszerűen „nem fér be” az *Akkor most repültem, vagy nem repültem?* két fejezete közé, így élnünk kell a gyanúperrel, hogy Gyimesi László jó mesemondóhoz és a szó jó értelmében véve gátlástalan prózaíróhoz képest egyszerűen feltámasztotta némelyik hősét – felmerül persze a kérdés, a szó klasszikus értelmében „meghalhat”-e egyáltalán egy regényhős? Különben sem egészen egyértelmű, hogy bizonyos események nem csupán a korábban főhősnek kikiáltott Balogh Tamás képzeletében játszódtak-e le, így aztán az sem egyértelmű, a szereplők közül ki él, és ki halt meg...

Az ember, aki lejött a hegyről cselekményének középpontjában ezúttal nem annyira Balogh Tamás áll, mint inkább a Burma becenévre hallgató – Balogh Tamáson kívül alig-alig derül ki a szereplők többségéről, mi is a polgári nevük, mindez nem is lényeges –, ugyancsak lecsúszófélben lévő, immár régóta állástalan egykori film- és tévérendező. A szereplők napjai ugyancsak egyhangúan telnek különböző törzskocsmáikban, mikor szokatlan alak jelenik meg közöttük: a magát Istóknak nevező, külsejében leginkább egy ősmagyar sámánra emlékeztető ősz szakállú, nemezsapkás, tarsolylemez öregember, aki hamar be is illeszkedik a kocsmá törzsvendégei közé. A mindennapok egyhangúságából kitörendő, a regény hősei kirándulást és bográcsos

pörköltfőzést terveznek az egyébként a valóságban létező, Óbuda külterületén található Csúcs-hegy nevű kirándulólhelyre. A pörköltfőzésre az eszközök és alapanyagok beszerezésétől kezdve a tervezetesen át egészen a kivitelezésig úgy készülnek fel, mint valamiféle szent vallási rituáléra, megtisztulási szertartásra: a cselekmény jelentős részét voltaképpen ez a készülődés teszi ki. Gyimesi itt is mesteri módon ábrázolja, hogy a társadalom peremére szorult kisemberek hogyan tudnak örülni akár csak annak is, ha kilátástalannak tűnő életükbe akár egy apró változás is beáll, a remény valamiféle szikrája felcsillan.

Mikor aztán Istók, aki voltaképpen a címszereplő, *az ember, aki lejött a hegyről*, végre-valahára felvezeti az igencsak esendő és igencsak szedett-vedett óbudai társaságot a Csúcs-hegyre, a Gyimesi László prózájában szokásos fordulat bekövetkezik: a fájoan egyhangú realitásból átlépünk a fantázia/mesék/transzcendenciavilágába, ahol Burma, Balogh Tamás és barátai olyan elképzelhető és elképzelhetetlen dolgokat látnak és tapasztalnak, melyek ugyan végig ott voltak a szemük előtt, ugyanakkor eddig valahogy elkerülte a figyelmüket. Mondhatjuk, meglátják az Óbuda mögött rejlő Óbudát, tágabb értelemben a világ mögötti világot, s pusztán nézőpont kérdése, hogy a látható valóságot vagy az amögött rejlő, pusztán valamiféle beavatási szertartáson átesett emberek számára látható felettes világot fogadjuk-e el valóságként.

S ahogyan az egy mágikus realista regényben lenni szokott, természetesen kiderül, hogy Istók, *az ember, aki egyszer már lejött a hegyről*, korántsem közönséges kocsmatöltelék, de még csak nem is valamiféle önjelölt ősmagyar(kodó) sámán, hanem csupán megjelenési formáját tekintve ember, ám teljes mértékben a túlvilág, a felettes, transzcendens hatalmak jóindulatú küldötte. „Személyazonossága” persze nem tisztázódik egyértelműen, Gyimesi vegyíti egymással a kárpát-medencei pogány hiedelemvilágot, vagy legalábbis amit tudunk róla, illetve a zsidó-keresztény kultúrkör elemeit, s a regény mondanivalója szempontjából talán nem is annyira lényeges, hogy Istók valamiféle pogány istenség modern kori megtestesülése, vagy a szó keresztény értelmében véve maga a Jóisten, de legalábbis annak küldötte... Kiléte nem annyira, szándéka azonban mindenképpen egyértelmű: választás elé állítja a szereplőket – ha ugyanazon az úton mennek vissza a város lakott területére, amelyen jöttek, mindenre emlékezni fognak, és megváltozik az életük, ha más úton mennek, mindent elfelejtnek.

Gyimesi itt már-már népmesei szinten pendíti meg a mágikus realizmus húrjait, s először természetesen még Burma, Balogh Tamás és barátai választása sem annyira egyértelmű. Hiszen hangsúlyozottan esendő emberek, miként azt a regény fülszövegében olvashatjuk, akár barátaink, szomszédaink, ellenségeink is lehetnének, egyáltalán nem predesztináltak semmiféle megváltásra vagy akár csak egy fokkal jobb élethelyzetre.

A *próza-triptichon* darabjai közül talán *Az ember, aki lejött a hegyről* áll a legközelebb a mesék/mítoszok világához, tartalmazza a legtöbb mágikus realista elemet, s bár

a regény vége Gyimesi László prózájára oly jellemző módon egyáltalán nem egyértelmű, számos szál elvarrását az olvasóra bízva, egyúttal fenntartva magának a folytatás jogát is, ez a mű bír a legoptimistább kicsengéssel. Miután *mindenki lejött*, pontosabban *visszajött* a hegyről a völgybe (a mindennapok kézzel fogható világába?), immár egyikük sem ugyanaz, aki korábban volt. Ha megváltás egyértelműen nincs is mindenki számára, a lehetősége legalább adva van. A változás, a jobb élet, az újrakezdés lehetősége a társadalom peremére szorult, a mindennapok sivárságából és a mindenkori szegénységből csupán az alkoholban átmeneti kiutat találó kisemberek számára is adott, a hétköznapi csodák világa pedig nem valahol a megfoghatatlan túlvilágon van, hanem itt a szemünk előtt – elég csupán, ha nyitott szemmel járunk a világban, és merünk hinni abban, hogy nem minden rendeltetett el eleve...

Összegező gondolatok a próza-triptichonról

Gyimesi László három regénye, e különös *próza-triptichon* sajátos, egyéni írói világot tár a mindenkori olvasó elé, mely világ egyszerre saját valóságunk és a képzelet birodalma, ahol tulajdonképpen bármi megtörténhet. A mágikus realizmus írói eszközeit mindhárom regény mesterien alkalmazza és teszi egyúttal természetessé a kortárs magyar irodalom meglehetősen heterogén közegében: a sokszínű, ám olykor széttartó posztmodern regényírási stratégiákkal kissé szembehelyezkedve visszatérve a hagyományos cselekményvezetéshez, a viszonylag egyszerű, élvezhető, valahonét valahová tartó lineáris történetmeséléshez. Igaz, a regények és azok lehetséges értelmezési tartományai többszintűek, miként olykor a történetmesélés is párhuzamosan két vagy több szinten zajlik, sőt, olykor még a fragmentáltság jegyeit is magukon viselik a történetek. Ennek ellenére alapvetően mégis tradicionális, mondhatni antiposztmodern regényekkel van dolgunk, melyek inkább a modernség irodalmi hagyományához nyúlnak vissza, és strukturális jellemzőiken túl a posztmodern kor már-már nihilista „everything goes” – „minden elfogadható” ideológiátlan ideológiájával szemben Adyval szólva talán az „ember az embertelenségben” meglehetősen jól körülhatárolható üzenetét fogalmazzák meg, értékközpontú irodalmat valósítva meg. Gyimesi László *próza-triptichonja* alapvetően humanista próza, hiszen elsősorban az emberről és az emberségről szól egy olyan korban, mikor az erről a témáról való explicit beszédnek, legalábbis a szépirodalom terében nincs túl nagy keletje. Figurái esendő, csetlő-botló, a társadalmi lét peremén egyensúlyozó, időnként már-már komikussá váló kisemberek, napjaink hétköznapi hősei vagy éppen jó értelemben vett antihősei, akik – legalábbis látszólag – nincsenek sem idealizálva, sem nagy cselekedetekre hivatva. Egyszerűen csak *élnék*, belévetve egy világba, melyből lassan kivészni látszik a humánus, és a maguk egyszerű módján megpróbálnak valamilyen módon túlélni. Ha szigorúan ítéljük meg őket, még bűnöket, de legalábbis apró stikliket is elkövetnek, mint mindenki más, ám mivel pont esendőségük teszi őket túlságosan

is emberivé, bűneik megbocsáttatnak, s alapvetően inkább az olvasó szeretetét és együttérzését, mintsem megvetését vagy ítéletét hivatottak kivívni.

A regények nem hallgatnak, sőt, kendőzetlenül beszélnek olyan mindennapi, az irodalom által azonban az esetek többségében negligált problémákról, mint munkanélküliség, kilátástalanság, szegénység, alkoholizmus, pedig olyan korban és országban élünk, ahol e jelenségek lassanként a lakosság többségét érintik. A szociális kilátástalanságon túl a korrupció és a szervezett bűnözés sem csupán a hagyományos írói fantázia szüleményei, hanem példának okáért a médiából nap mint nap értesülhetünk hasonló eseményekről, jelenségekről. A mesészerű elemek ellenére Gyimesi László regényei egyértelműen napjaink Magyarorszájáról szólnak, olykor tragikusan, olykor bájos iróniával jelenítve meg a magyar hétköznapokat. A szerzőtől még a politikum irodalmi formába öntése sem áll távol, hiszen a regények szereplői nem véletlenül lecsúszófélben lévő, jellemzően a lakótelepi közeg igencsak sivár, behatárolt életközösségben élő emberek, többen közülük az immár bezárt Óbudai Gázgyár egykori dolgozói. Reményt elsősorban az ad számukra, hogy jellemhibáik ellenére minden körülmények között számíthatnak egymásra, a barátság valahogy mindenek felett álló értéként jelenik meg. Ha már a politikumot bevonjuk az értelmezésbe, alapvetően elmondható, hogy Gyimesi László regényei valamiféle szociáldemokrata társadalomeszményt fogalmazznak meg, s a szerző mélységesen együttérez a társadalmi-gazdasági változások veszteséivel, akik hangsúlyozottan társadalmunk többségét alkotják.

E próza erejét éppen az kölcsönzi, hogy a gazdag írói fantázia által kreált csodás-mágikus elemeken túl a hozzánk közel álló, mondhatni közülünk való szereplők kelnek életre a regényhármas lapjain, s pont olyan magasságokat és mélységeket élnek meg, melyeket mindennapjaink során mi magunk is bármikor megélhetünk. S bár az olykor komikus élethelyzetek mellett tragédiák is történnek velük, mindig felcsillan valamiféle remény, mindig ott lebeg a szemünk előtt az újrakezdés lehetősége. Ily módon pedig a Gyimesi-próza visszatér az irodalom régi, mára ugyancsak nem divatos, ám megítélésem szerint mindenképpen fontos funkciójához: a szórakoztatás mellett a tanításhoz, illetve a saját korunkra történő autentikus reflexióhoz, melyen keresztül az olvasó valamiféle képet kap a korról és a társadalomról, amelyben él.

Az autentikus szépírói reflexión keresztül pedig a befogadó talán nem csupán naturalisztikus módon szembesül az őt körülvevő kor visszásságaival, de az olvasás élménye által, ha csupán időlegesen is, de megszépülhet, elviselhetőbbé válhat számára a világ, melyből a regényhármas sugalmazása szerint talán mégsem teljesen veszett ki minden remény és humánus...

(Beküldjem értetek a medvét?: Littera Nova Kiadó, Budapest, 2004.)

(Akkor most repültem, vagy nem repültem?: Littera Nova Kiadó, Budapest, 2008.)

(Az ember, aki lejött a heggyről: Littera Nova Kiadó, Budapest, 2012.)

Madarász Imre

Tetőn és raktárban. A művészsors szeszélyei

Ross King: Párizs ítélete. Az impresszionizmus születésének évtizede

Ross King *Párizs ítélete. Az impresszionizmus születésének évtizede* című könyve jelképes jelenettel kezdődik: „Egy borús januári napon, 1863-ban a világ leggazdagabb és legünnepeltebb festője, Jean-Louis-Ernest Meissonier magára öltötte Bonaparte Napóleon ruháit, és bár havazott, fölment poissy házának tetőteraszára.” A vaskos kötet végén azonban arról értesülünk, hogy ennek az életében mindenféle értelemben a „tetőn”, a csúcson álló festőművésznak a sorsa holta után részben a feledés, részben a gyalázat lett, „képei pedig ott porosodnak a múzeumok raktáraiban”. A művészsors e végletes ellentmondásossága keretezi a monumentális monográfiát „a vizuális művészeteknek az itáliai reneszánsz óta legnagyobb forradalmáról”. Ross műve tudományos megalapozottságú művészettörténeti, kultúrtörténeti, kortörténeti, kapcsolattörténeti szintézis, olvasmányos, sokoldalú és a festészethez illően színes krónika, melynek vezérmotívuma két festőegyniség, a már említett Meissonier és Édouard Manet, „az impresszionisták királya” szembeállítás.

A sokszor kiszűrített, sokáig eladhatatlannak bizonyult Manet csak „halála után nyolc hónappal” kapta meg azt az elismerést, amelyre „egész életében hiába vágyakozott”. „Halála után több mint egy évszázaddal Manet neve továbbra is »dicsőségben, hírnévben és ragyogásban fürdik«, kiállítások sztárja, tömegérdeklődés kiváltója (tegyük hozzá, Magyarországon is).

Mindeközben Meissonier-nak, a napóleoni tematikájú képek festőjének, „gloire”-ja „kipukkadt léggömb”, művészalakja „irigy, gonosz figura, a 19. század második felében ébredő, haladó művészeti mozgalmak ellenlábas”, „üzletemberek és felkapaszkodott senkiházik kutyaütő festője” – és így tovább, hosszan lehetne még idézni „Meissonier pocskondiázása” példáit, mely „nem ismer korlátokat”. Meissonier-nek kultusz után feledés és kirekesztés, e kétféle „damnatio memoriae” jutott osztályrészül: számos neves művészettörténész „meg sem említi nevét”, hacsak nem azért, hogy befeketítse magánemberként is, a progresszív festősenek negatív ellenlábasaként, márványszobrát „kiakolbólintották a Louvreból”, bronzszobrát Poissyban „egyszerűen összetörték és beolvasztották”.

„Meissonier esete arra int, hogy eltöprengjünk az ízlések változása és a dicsőség forgandósága felől – írja André Michel professzor. – Egyetlen festő sincs, aki anynyi tömjénezésben részesült volna élete során... rajongott érte az egész világ. És

ugyan hol van ma mindeme ragyogás?” Pedig maga Meissonier vallotta: „Az idő minden embernek megadja a maga igazi értékét.” Önmagára érvényesnek vélné szentenciáját a jelenkori fejlemények alapján? S vajon ezek jelentik az utolsó szót, a megfellebbezhetetlen ítéletet? Nem jöhet perújrafelvétel, újratárgyalás, rehabilitáció?

Ross King érdeme, hogy nyitva hagyja az utóbbi lehetőséget is, sőt, talán érveket is kínál hozzá, semmi esetre sem áll be a Meissonier-t gyalázó kórusba.

Jogosan. Meissonier bizonyosan többet érdemel annál a szerény túlélésnél, hogy Napóleon-életrajzok borítóképét és illusztrációs mellékletét adja. Ne legyenek illúzióink: pocskondiázói (köztük egy meg nem nevezett „francia műértő” – inkább ikonoklaszta őrült –, aki 1983-ban „még azt is fölvetette, hogy el kellene égetni Meissonier képeit”) ugyanazon csökött konzervativizmus és konvencionálizmus, tekintélyelvű akadémizmus képviselői, mint elődeik, akik a második császárság idején ócsárolták a „nagyravágyással is megvert nyomorult teremtményeknek” aposztrofált impresszionistákat, szecessziósokat. Ugyanezek a „trendi”, divatkövető műítészek próbálnak Manet-formátumú óriásnak kikiáltani Meissonier-nél nagyságrendekkel kisebb piktorokat. Önkritikátlan kritikusok, történelmietlen szemléletű művészettörténészek, akik, bár olykor egyetemi katedráról tanítják a szépművészet históriáját, ők maguk mit sem tanultak a múltból.

(Fordította Makovecz Benjamin, Park Kiadó, Budapest, 2011.)